

LE MONDE *diplomatique*

MAGYAR KIADÁS

2020. augusztus

A húszéves háború?

Serge Halimi

The New York Times

Russia Secretly Offered Afghan Militants Bounties to Kill U.S. Troops, Intelligence Says

The Trump administration has been deliberating for months about what to do about a stunning intelligence assessment.

American troops in Afghanistan have been the target of drone Taliban operations backed by Russia, intelligence officials found. (in English) for The New York Times

Azok a tizennyolc éves amerikai katonák, akik most indulnak Afganisztánba harcolni, még meg sem születtek, amikor a háborút kiobbantották.

2012-ben *Donald Trump* döntött: „*Itt az ideje, hogy elhagyjuk Afganisztánt*”^[i]. Nem lehetünk abban biztosak, hogy sikeresebben célba ér, mint elődje, *Barack Obama*. Mert minden olyan kísérlet, amelyik azt célozza, hogy az USA katonailag elhagyjon egy területet bármelyik országban – Szíria, Líbia, Korea, Németország – harcos csatakiállításokat vált ki Washingtonban. A háborús lobbizás azonnal felkiált: Jönnek az oroszok! Már itt is vannak az oroszok! Hiába tízszerese az USA katonai költségvetése (738 milliárd dollár 2020-ban) az orosz kiadásoknak, nem ez számít, mert amikor megrángatják a „Moszkva-kolompot”, az elég ahhoz, hogy republikánusok és demokraták félelmükben együtt üvöltsenek. És számíthatnak a *New York Times* szerkesztői támogatására is.

Június 27-én az amerikai napilap tehát szépen átvette a *Central Intelligence Agency* (CIA) kiszivárogtatását, mely szerint Oroszország jutalmat fizet az afgán lázadóknak azért, hogy amerikai katonákat öljenek meg^[ii]. Mindannyian emlékszünk, hogy az iraki háború előtti hónapokban, a *New York Times* ugyancsak meghatározó szerepet játszott a *Szaddám Huszein* „tömegpusztító fegyvereiről” szóló hamis hírek terjesztésében^[iii]. A nagy példányszámú liberális napilap oroszellenes pszichózisa egyébként mindenki számára egyértelművé válik, ha keresőmotorjával rákeres az „Oroszország” vagy „Putyin” szavakra.

Az „afgán szenzáció” – amelyet egyébként maga a *New York Times* is kétesként kezelte már egy héttel azután, hogy telekürtölte vele a világot – más kérdéseket is felvet. Kinek fontosak ezek az „információk” épp akkor, amikor az amerikai csapatok kivonása nagyjából lerendezettnek látszott? Az USA-nak van-e oka felháborodni, ha egyik elismert ellenfelük segít az afgán lázadóknak, amikor egyik szövetségesük, Pakisztán, már hosszú ideje ugyanezt teszi? Ők maguk pedig 1980 és 1988 között a Moszkva-ellenes mudzsáhidoknak szállítottak olyan modern, szofisztikált fegyvereket, amelyekkel azok több ezer szovjet katonát öltek meg? Végül pedig mivel magyarázható, hogy a New York-i napilap, amely nem feledkezett meg hosszú, elérékenyült beszámolókat közölni arról a három amerikai tengerészgyalogosról, akik állítólag az „orosz jutalom” áldozatai – az egyik egy bajuszos és épp izomerősített, a másik szerette volna újra megnézni a *Star Wars* című filmet, a harmadik pedig imádta a három lányát... – első híreiben „elfelejtett” minket tájékoztatni arról, hogy egy másik amerikai felderítő ügynökség, a *National Security Agency* (NSA, magyarul Nemzetbiztonsági Ügynökség) nem tartotta hitelesnek a CIA-szenzációt^[iv]?

Mindezek ellenére július 1-én egy széles, köztársasági és demokrata parlamenti koalíciós többség elfogadja a *New York Times* „felfedezését”, ami persze megnehezíti az amerikai csapatok kivonását Afganisztánból. Pedig a legjobb megoldás arra, hogy idegen katonák ne haljanak meg többé Afganisztánban, az lenne, ha nem lennének ott idegen katonák.

Fordította: Morva Judit

^[i] Twitter, 27 février 2012.

^[ii] Russia offered Afghans bounty to kill US troops, officials say [Hivatalosságok szerint, Oroszország fizet az afgán lázadóknak, hogy amerikai katonákat öljenek meg], *The New York Times*, 2020. június 27. [Russia offered Afghans bounty to kill US troops, officials say](#).

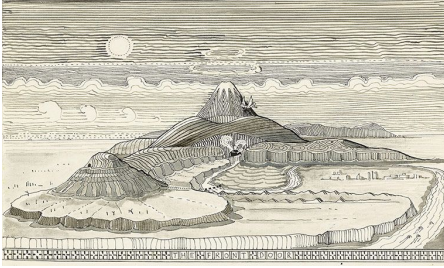
^[iii] Vö.: Fakenews, une fausse épidémie ? [Hamishírek, hamis járvány?], *Manière de voir*, n° 172, 2020. aug-szept. most kapható az újságárusoknál. [Fakenews, une fausse épidémie ?](#)

^[iv] NSA differed from CIA, others on Russia bounty intelligence [Az NSA nem ért egyet a CIA-val, mások is megszólalnak az orosz jutalomról], *The Wall Street Journal*, New York, 2020. július 1. [NSA differed from CIA](#),

[othersonRussiabountyintelligence](#)

A hobbitok álma

Evelyne Pieiller

Talán azért mégsem vagyunk kötelesek elhinni, hogy Ronald Reuel Tolkien (1892–1973) „a XX. század leggazdagabb és legösszetettebb művének szerzője”,^[1] ahogy azt bátran állítja egy magazin. Bár tény, hogy napjainkig 150 millió példányban kelt el a *Gyűrűk Ura* trilógia.

A siker részben Peter Jackson filmadaptációjának is köszönhető: forgalmazásával három milliárd dollár nyereséget és tizenhét Oscart zsebeltek be, és még el sem készült a sorozat, hozzá az Amazon 250 millió dollárért szerezte meg a jogokat. Kevésbé látványos ugyan, de mégis fontos megjegyeznünk, hogy Tolkien az egyetlen, akit külföldi íróként az a megtiszteltetés ért, hogy kiállítás rendeztek róla a Francia Nemzeti Könyvtárban (Bibliothèque nationale de France) 2019. október 31 és 2020. február 16 között, Az Aubusson-i Gobelinek Nemzetközi Városa (Cité internationale de la tapisserie d'Aubusson) pedig a szerző könyveinek saját illusztrációi alapján 13 himzett faliszőnyeget és egy szőnyeget készíttetett.

Tolkien vitathatatlanul korunk egyik sztárja. És hát, mint tudjuk, semmi sem világít rá jobban egy kor képzeletére, mint a művészet, amelyet nagyra tart.

J. R. R. Tolkien életútja viszont inkább egy divatjamúlt klisére hasonlít. Átélt a két világháborút, de ideje nagy részét a kutatásnak és műveinek szentelte. Filológiát és óangol nyelvet tanított Oxfordban, beszélt gótul (egykor a gótok által beszélt holt nyelv), óészakiul (középkori skandináv nyelv) és finnül. Rajongott az északi eposzokért, az Eddáért és a Kalevaláért. Olyan tudós volt, aki az 1937-ben megjelent *Hobbit* című könyvével vágott bele a gyerekirodalomba, aztán majdnem két évtizeden át dolgozott a trilógiáján (1954–55). Semmi meglepő nincs tehát. Végül is a Lewis Carroll-ként ismertté vált Charles Lutwidge Dodgson is matematikát tanított Oxfordban, és gyerekeknek írt. Egy részletet azonban fontos még megemlítenünk Tolkienről: buzgó katolikus volt, ez kisebbségi vallás az Egyesült Királyságban.

A szellem erősebb az anyagnál

Az egyetem és a hívők számára meghatározó volt a Henry Newman (1801–1890) anglikán pap – akinek az áttérése a katolikus hitre nagy port kavart – köré szerveződő „oxfordi mozgalom”. Meglátásai a hitről, az önfeláldozás és az intuíció közvetlen szerepéről nagy hatást gyakoroltak elsősorban a brit keresztényekre. XIII. Leó pápa bíborossá nevezte ki. A *Rerum Novarum* [*Az új dolgok*] (1891), XIII. Leó enciklikája, amelyet később XI. Piusz (1922–1939) is kiegészített, az első pápai körlevél, amely meghatározza a katolikus egyház viszonyát a munkához. Támogatja a szindikalizmust, viszont elutasítja a szocializmust. Javasolja, hogy a társadalom a családi egység mintájára szerveződjön meg. Ennek a felfogásnak a gazdaságelméleti következménye az újraelosztás központi szerepe: a magántulajdon megmaradása mellett a föld és a termelőeszközök esetében előnyben részesíti a csoportos magántulajdont. Bátorítja a visszatérést a céhekhez, ellenzi a bankokat, kivéve a szövetkezeti bankokat. Földművesekből és kézművesekből álló társadalomképet privilegizál, ahol a család alkotja az alapegységet – és elutasít mindenféle politikai szélsőséget.

Tolkienre nagy hatást gyakorolt az „oxfordi mozgalom” eszmerendszere – az a hit, hogy a szellem erősebb az anyagnál, és az erőteljes államellenesség. Meghatározó előkép volt számára William Morris (1834–1896) festő és írónak^[2] az idealizált középkortól inspirált nagyszabású művészi univerzuma is. Morris izlandi mondákat fordított, és szorgalmazta a visszatérést a kézművességhez, mivel úgy gondolta, hogy a kézművesség újra eljuttathatja a szépséget minden ember életébe. Megalapította Eleanor Marx-szal a *Szocialista Ligát*, megújította az alkalmazott művészeteket, és nem utolsósorban Morris volt a szerzője azoknak az első regényeknek, amelyeket ma már *fantasyként* emlegetünk, mint például *A világvégi kút* (*The Well at the World's End*) címűnek.

A teológiai reflexiók, a mítoszok és a legendásnak tartott középkor iránti érdeklődés hozta össze az *Inklingsként* ismertté vált a baráti társaságot, amelynek tagjai az 1920-as és 30-as években rendszeresen találkoztak egy oxfordi bárban: megosztották egymással írásait, és beszélgettek. Köztük volt J. R. R. Tolkien, Clive Staples Lewis és Charles Williams is. C. S. Lewis anglikán volt, és ő is professzorként dolgozott az Oxfordi Egyetemen. Kereszténységet védő szövegei ma is ismertek Nagy Britanniában, de elsősorban a *Narnia krónikái* (1949–1954) tették híressé. Gyerekeknek írt könyveiben a Jó és a Rossz közötti nagy összecsapás egy varázslatokkal, állatokkal benépesített fantáziavilágban zajlik. Az egyaránt anglikán felekezetű Charles Williams rövid ideig a Rózsakeresztesek tagja volt, és egy keresztény szektát is alapított, az *Összetartozás társaságát* (*Co-Inherence* – amely meglepő módon egy Oxfordban játszódó sorozat, *Az oxfordi gyilkosságok* egyik epizódjában kapott központi szerepet). Főleg fantasztikus elbeszéléseket írt. Szenvedélyes regénye, a *Grál háborúja* a fehér és fekete mágusok közötti konfliktusról szól... Az *Inklings* baráti társaság tagjai tehát mind megszállott hívők és tudósok, akik koruk hitevesztett világába próbálták visszahozni a varázslatot és a misztikum iránti fogékonyságot. Átadni egy keresztény üzenetet a hitévesztett világnak.

Ezek a kérdések, viták és meggyőződések mozgatják a *Gyűrűk Urát* is, azonban mégsem mondhatjuk, hogy a trilógia kizárólag tézisek illusztrációja lenne. Ugyanakkor a regény esztétikája és értékrendje egyértelműen körvonalaz egy bizonyos politikai és spirituális világnézetet. Elevenítsük csak fel, miről is szól a történet: a Sötétség Ura kovácsolt egy abszolút hatalmú mágikus gyűrűt, a Gyűrűt, amely az egész világot rabszolgáskorba taszíthatja. Azonban a Gyűrű nincs már a birtokában, egy hobbit őrzi azt. A hobbit küldetése az, hogy megsemmisítse, azonban a Gyűrűt csak az a tűz pusztíthatja el, amelyben a Végzet Hegyén kovácsolták. A hobbit számos veszedelem során próbálja elérni célját a Gyűrű Szövetségének segítségével. Miközben sikerül véghez vinni a feladatát, a Király visszaszerzi királyságát...

Önfenntartó retro-vidéki világ

A *Gyűrűk Ura* a Rossz elleni háborúról és a spirituális beavatásról szól, lelki gyöttelemről és a szeretet tiszteletéről, amely képes legyőzni a halandók egoista érdekeit: „a Gyűrűk Ura egy mélyen vallásos, katolikus mű – írta Tolkien egy jezsuita barátjának –, kezdetben akaratlanul alakult így, később szándékosan formáltam azzá.”

Találékonyásával Tolkeinnek sikerült közvetlen allegóriák nélkül egy ideálisnak tűnő világot teremtenie. Az állandó útkeresők világát, ahol a szerény, vidám hobbitok (a „kisemberek” vagy félemberek) bármiféle kormány, rendfenntartó szerv nélkül élnek – kivéve a határokat –, természetükből fakadóan tisztelik a változatlan ősi rendet. A fantasy műfaj képviselői többé-kevésbé ezeket a személytípusokat másolják regényeikben. Tolkien középkorias világát áthatja a varázslat, ellenben teljesen hiányzik belőle a fejlődés, még a technológia gondolata és a történelem haladásának lehetősége sem bukkan fel. A Rossz birodalmának sötét kovácsműhelyétől távol, a kézművesek és a parasztok boldogan élnek: örömeiket lelik a jó ételekben és a szép történetekben, elutasítják azokat, akik „mindig számolnak, mindig méricskélnek”. Egyébként a történet valódi hőse egy kertész...

Az 1960-as évek lázadó mozgalmi közel érezték magukhoz a könyvben megjelenített társadalommodellt, azt a mértékletes és önfenntartó társadalmat, ahol az emlékezet és az anyaföld alapvető fontossággal bír. Azt a társadalmat, ahol a feudális berendezkedés nem követel hűséget, ahol az emberek csak az élet örömeit kergetik, és mégis érzékenyek maradnak a természet alkotásaira. A neofasiszta *Olasz Szociális Mozgalom* is szimpatizált ezekkel a gondolatokkal: 1977 és 1981 között Hobbit-táborokat rendeztek. Sok mai olvasó elsősorban az ökológia értékei miatt vonzódik a trilógia világához.

Talán még sokáig kísérni fog bennünket az önellátó, újvidéki világ utáni vágy, amely a technikával és a természettel való kapcsolat elvesztésével szembeni gyanakvással párosul. Az aktuális egészségügyi krízisben fontos feleleveníteni azt is, hogy a Gyűrű Szövetsége ugyan legyőzi a gonosz erőket, de visszaállítja a királyságot...

Fordította: Tóth Hanga

[1] Lloyd Chery : Ce que les fans du « Seigneur des Anneaux » doivent à Christopher Tolkien [Mit köszönhetnek A Gyűrűk Ura kedvelői Christopher Tolkiennek], *Le Point*, Párizs, 2020. január 17.

[2] Marion Leclair : William Morris, esthète révolutionnaire, *Le Monde diplomatique*, 2017. január. Magyarul William Morris, a forradalmi esztéta címmel jelent meg, és itt olvasható: <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2017/221-2017-marcus/2353-william-morris-a-forradalmi-eszteta>

A német igazságszolgáltatás az egyezmények örök szerepében – európai uniós huzavona a „bölcsek” körében

Frédéric Lordon

Mihelyt Angela Merkel és Emmanuel Macron bejelentette a közös német–francia európai gazdaságélénkítő tervet, amely közös eladósodást tételez fel, több uniós tagország élénken bírálta azt. A Covid–19 járvány miatt kialakuló gazdasági visszaesés szakítópróbának teszi ki az Unió már meglévő ellentmondásait – erről tanúskodik a német alkotmánybíróság közelmúltban hozott döntése.

Normális körülmények között a „bölcsek” tényleg bölcseket jelent. Hát most szárnyak nélkül próbálnak repülni. Mindenkit megdöbbentett az Európai Unió Bírósága és a Német Szövetségi Alkotmánybíróság közötti kötélhúzás az Európai Központi Bank eszközvásárlása ügyében. Meg kell mondanunk, hogy a Public Sector Purchase Programme (PSPP – Közszektor Felvásárlási Program), amelynek keretében az Európai Központi Bank az eurózónában a tagállamok által kibocsátott értékpapírokat vásárolja fel, önmagában még nem indokolta azt, hogy taláros urak bírósági díszletek között csapjanak össze.

Valójában megvan ennek az oka. Még akkor is, ha a németek uralta Európa monetáris politikájának legsötétebb műveleteiről van szó. Felfedezhető benne az a különleges hatalmi koncentráció, amelynek bizonyos részletei nagy válságok idején válnak láthatóvá: a legkisebb ponton mutatózó nézetkülönbség is hatással van az egyensúly egészére.

Kezdjük a „bölcseknek” nevezettek groteszk bábjátékával, hiszen ők maguk is eszközei a neoliberalizmus egyik leggyakrabban alkalmazott politikamentesítési és demokráciamentesítési gyakorlatának. A szeplőtelen fogantatás misztériumának modern változata ez, amely jellemző minden „független hatóságra”, amely az állam testének csonkításából származik (Európai Központi Bank, Audiovizuális Tanács, pénzügyi felügyelet, szektorszabályozók, alkotmánybíróság stb.), mindannyian „angyali természetű” lények, amelyektől – *bölcsekhez méltóan* – minden politikai részrehajlás idegen, vagyis nem szennyezi őket ideológiai befolyásoltság, ez minden véleményük helyességének garanciája, hisz éppen emiatt választották meg őket.

De mindez a levegőbe repül, amint a „bölcsek” elkezdik borzolni egymás parókáját. Normális körülmények között, a bölcsesség egyedül való. Nos, hogyha szkanderezésre kerül sor, akkor az azt jelenti, hogy bölcsességek ütköznek. Tehát akkor legalább két bölcsességnek kell lennie. Vagyis visszamászik az ablakon a politika, amelyet szándékuk szerint kiraktak az ajtón. Mi is a pereskedés tárgya?

Az, ahogyan az Európai Központi Bank felvásárolja a piacon a tagállamok által kibocsátott államadósságot – ami krízishelyzetben alapvető fontosságú lépés, olyankor, amikor elkapja a pánik a befektetőket és mindent el akarnak adni dömpingáron, – ezzel pedig felfelé nyomja a kamatokat. Itt a Központi Bank a vásárlások révén segít racionális szinten tartani a kamatokat, hogy ne kerüljön sor összeomlásra az adósságszolgálat megnövekedése miatt. Ezek nélkül a csillagászati költségű intervenciók nélkül az euró 2012-ben megszűnt volna, és ma már az elhunytak rubrikájában szerepelne az újságok hirdetési rovatában. Ki merne hát szembenemenni a Központi Bank eme intézkedéseivel, amelyek egyedül képesek, monetáris eszközzel, megmenteni az Uniót, a népek közötti csodálatos béketervet. Nos, éppenséggel a német alkotmánybíróság veszi hozzá a bátorságot.

Németországban nem viccelnek a pénzzel, és az Alkotmánybíróság valószínűleg Németország azon része, ahol a legkevésbé engedik meg maguknak a tréfát. Egyébként az Alkotmánybíróság a Maastrichti Szerződés ratifikálása alkalmával azonnal bejelentette, hogy szoros figyelemmel kíséri majd az új uniós központi bank minden lépését, amelynek – retentő lelki megrázkódtatás árán – átengedte az olyannyira szeretett német márkáját. A 2010-es években ismét erőt vett rajta a nyugtalanság, amikor az eurózóna igen súlyos feszültsége „nem konvencionális” lépésekre indította az Európai Központi Bankot. Már maga a kifejezés is elegendő volt ahhoz, hogy a német konzervatívokat és velük együtt az azonnal megkeresett Alkotmánybíróság is rendkívüli nyugtalansággal töltse el.

Az volt a kérdés, hogy megfelel-e az ominózus PSPP-Közszektor Felvásárlási Program az egyezményeknek és az Európai Központi Bank alapokmányának. Az Alkotmánybíróság első határozata, 2014-ben, keményen fogalmazott: a Központi Bank lépései nem állnak összhangban az európai joggal, és meghagyta az Európai Bíróságnak, hogy saját értelmezésével erősítse meg ezt. Csakhogy ez utóbbi, miután rendben folyamodtak hozzá, 2018-ban elutasította a keresetet azzal, hogy szó sem lehet róla.

2020 májusában – a jog a maga útján és ritmusában halad – az igen elégedetlen karlsruhei alkotmánybíróság szembeállítja a bölcsességét a luxemburgiéval. A „bölcsek” kölcsönösen elutasítják a másik véleményét, és pillanatnyilag a német alkotmánybíróság vádolja azzal az európai alkotmánybíróval, hogy nem ismeri a törvényt. A német bírák szerint ezek a

szervezetek és alapokmányok a Központi Bank döntéseit az „arányosság” feltételéhez kötik – amelyet az adott esetben megszegett. De melyikhez is? Mert az arányossági szabályokból legalább három van.

- A tagállamok adósságának Európai Központi Bank általi felvásárlása nem haladhatja meg a kötvénykibocsátás értékének 33%-át – igaz, hogy az Európai Központi Bank ezen a korláton lazított.
- A tagországok adósságának felvásárlására fordítható összeg annak függvényében állapítható meg, hogy milyen mértékben járul hozzá az adott ország a Bank tőkéjéhez – és ezt a szabályt betartották (egészen a közelmúltbeli, a koronavírus-járvány miatt életbe léptetett Pandemic Emergency Purchase Programme – vagyis a Világjárványhelyzet Miatt Megvalósított Sürgősségi Felvásárlási Program kezdetéig).
- Valójában egy harmadik arányossági szabály váltja ki a németek haragját: az Európai Bank beavatkozásainak nem lehetnek „aránytalan” járulékos hatásai a gazdaságra. De ez a szabály a leginkább szövevényesek közül való.

Melyek az „aránytalan” szabályai? A Bíróság a lakossági megtakarításokra fizetett túl alacsony kamatokot idézi, az Európai Központi Bank mesterségesen alacsonyan tartott kamatai miatt a betéteseket ért veszteségekre hivatkozva. De hogyha hagyták volna elszállni a kamatokot és ezzel lefékezni a gazdasági növekedést, az nem lett volna káros hatással a részvényekbe fektetett megtakarításokra? És ha az egész eurórendszer összeomlik, és a bankrendszerek padlót fognak, nem a megtakarítások mennek füstbe?

A szabály szöges ellentéte

Lám, mi történik, ha „alkotmányosítjuk” a pénzügyeket: a bírák egyszer csak ott találják magukat kis konyhájukban a rezsó mellett, amint éppen egy félkész közgazdasági elméletet pancsolnak a maguk módján, amelyben megmutatkozik, milyen aberráns dolog a monetáris politika jogi köntösbe kényszerítése. De megmutatja a hiperinfláció traumája utáni német viselkedés furcsaságát is: a *szabály* stresszoldó gyógyszerként működik.

De hát krízishelyzetben a monetáris politikát semmiképpen nem lehet *a priori* szabályoknak alávetni. A pánik markában vergődő piacokon, ahol a likvid eszközök könnyen semmivé válnak, a monetáris politikának végső segítséget nyújtva kell hitelezőként fellépnie, vagyis olyan entitásként, amely a minden szereplőt nyomasztó kényszerből függetlenül működik. Megteheti, mert a Központi Bank a pénzteremtés végső forrása, amely ráadásul semmi másra nem támaszkodik, mint szimbolikus tőkéjére, „társadalmi” tőkéjére, vagyis hitelességére. Ez a tőke olyan nagyságrendű pénzteremtésre fordítható, amekkorára csak szükség van ahhoz, hogy a kötvénypiacok felé áramló hatalmas pénztömeggel szembemenjen – ez Mario Draghi híres „whatever it takes” („amennyi csak kell”) fordulata, vagyis a korlát nélküli beavatkozás, amely 2012-ben egyedül volt képes hatást gyakorolni a piacokra, visszahozni a nyugalmat, és megmenteni az eurót. Ugyanilyen jellegű intervencióra van szükség a mostani krízisben, amely egyébként súlyosabb, mint az előző.

És éppen ez az, amit utolsó erejével is elutasít a németek pénzzel kapcsolatos víziója – olyannyira, hogy vállalná az európai építmény felrobbantásának a kockázatát is. Ez a vízió elsősorban jogi, nem pedig monetáris. Válság idején a monetáris politikában az egyetlen megbízható dolog az, hogy nincs szabály. A monetáris politika szükségképpen „nem konvencionális” térben mozog. De ez a szabály elviselhetetlen a német monetáris etoszban – legalább is az alkotmánybírói körében. A hiperinfláció után Németország monetáris területen bezárkózott a diszkrecionalitás [diszkrecionális – saját belátás szerinti] éles elutasításába, mert ezt visszaélésnek fogta fel (ami valójában – nagy általánosságban véve – nem teljesen hamis). Sajnálatos módon a kapitalista pénz nem hagy választást. Az Európai Unió által szeretetre méltóan deregulált [csökkentett mértékben szabályozott] tőkepiacokon végső lépésként csakis a hitelező szuverén végső lépésével lehet visszafogni a szétesést – ami a szabállyal szöges ellentétben van.

A német ordoliberalizmus^[1], amely áthatja az egész európai struktúrát, egyszerre akar valamit és annak ellentétét: deregulált tőkepiacokat, amelyek a gazdaságpolitika fegyelmezésének legfőbb fórumai, és szabályok közé szorított monetáris politikát – ezzel pedig elvesz minden olyan eszközt, amellyel a monetáris politika a hirtelen támadó válságokra reagálhat, ezeknek azonban a deregulált piacok rendszeresen martaléku esnek. Ez az az ellentmondás, amely ismét a szent euró felrobbantásával járhat, minthogy két egymással összeegyeztethetetlen szerelem tépázza: az egyik tárgya az Európai Unió, a másiké Németország. Pedig eddig azt hittük, hogy ugyanazon szenvedélyről van szó. Logikus, hogy ez a szappanopera a francia *Libération* lapban ölti a leginkább patetikus méreteket: sem Jean Quatremer, sem Daniel Cohn-Bendit nem tudja immár, hogy válás után a papát vagy a mamát kell-e jobban szeretnie.

Nos, a gyermek felügyeletét immár nem lehet felváltva ellátni. Kínos, hogy amikor újra vitatkozni kezdenek azon, amit korábban kivettek a vitás kérdések közül, minden visszakerül az asztalra, kezelhetetlen rendetlenségében. Németország úgy gondolta, hogy sikerül bizonyos dolgokat kivonnia a vitás kérdések közül, ha mindent bezárnak az egyezményes alkotmányos széfjébe. De, éppen emiatt, a kulcs szükségképpen az európai alkotmánybíró kezében van. Logikus tehát, hogy ezen a ponton robbant ki a konfliktus. Ezzel azt is aláhúzták, hogy az európai építmény bizonytalan lábakon áll. Az Európai Bíróság a maga szerepében a normák hierarchiájának csúcán áll, ez garantálja az európai jog egyöntetű alkalmazását, és elképzelhetetlen, hogy egy nemzeti alkotmánybíró, amely tehát alacsonyabb rendű, ellentmondjon neki. Ha nem így lenne, akkor a nemzeti bíróságok a legváltozatosabb ügyekben, végtelen sok ellenvetéssel élnének döntéseivel szemben.

A német bíróság, saját szerepében, persze emlékeztet az 1993 óta kialakított álláspontjára, nevezetesen arra, hogy ha nincs olyan speciális európai demokratikus intézmény, amely Európát teljes és autentikus politikai közösséggé tenné, az Uniót továbbra is úgy kell tekinteni, mint egy államközi konstrukciót. A német alkotmánybíróság azt a következtetést vonja le ebből, hogy az a feladata, hogy maga ellenőrizze, amit a német nemzet legalapvetőbb érdekeinek tart – adott esetben azt, hogy mi lett a valutájával.

Szédítőnek mondhatnánk Németország álláspontját a valutáját illetően olyannyira, hogy ilyenformán majd hogyan értelmetlennek tűnik, hogy annak idején beléptek vele egy monetáris unióba. De a karlsruhei bíróság álláspontja – nem jogi, hanem politika-filozófiai szempontból – igencsak erős. Mert az európai konstrukciónak a szuverenitás tárgyában valójában sohasem sikerült kilábalnia a két szék közötti sehohelyzetből – miközben kikerült a nemzeti hatáskörből, még nem találta meg az európai szintet. A német bíróság ebben koherens álláspontot foglal el, a kezdetektől fogva folyton hangoztatja, hogy autentikus szuverén döntési szint hiányában az Unió határozatainak legitimitása sérülékeny.

A „német demokrácia érdekeinek” védelmezőjeként a karlsruhei bíróság elvben nem szegül ellen annak, hogy szuverenitásából államok feletti szintre adjon át elemeket. Csak azt követeli meg, elég logikusan, hogy legyen egy szuverenitási hely „felsőbb szinten”, amely befogadja ezt a transzfert. De ez a szint még mindig nem létezik. A ténylegesen nemdemokratikus európai körülmények között a német bíróság úgy tartja, hogy továbbra is el kell látnia a demokratikus szuverenitás védelmét ott, ahol kénytelen leledzeni, vagyis a nemzeti keretek között. Még azt is üzeni az európai bíróságnak, hogy lehet, hogy az európai demokratikus jogok öre, de ezt egy nem létező európai demokráciában teszi.

Igaz ugyan, hogy a német bírák álláspontja nemkevés erővel bír, ugyanakkor nemkevés ellentmondással terhes. Mert végül is ezek a kiváló bírák a demokrácia alapelveinek köpenyébe burkolóznak azért, hogy a legkevésbé demokratikus intézményt védelmezzék, nevezetesen a független központi bankot, pontosabban, hogy védelmezzék a független központi bank alapelvét. Amelynek felróják, hogy nem képes eléggé tartani magát a függetlenség elvéhez. Nem biztos, hogy a német alkotmánybírák gondolkodásmódja fogékony erre az ellentmondásra. Kétségtelenül azt mondanák, hogy Németország demokratikus módon döntött úgy, hogy a központi bankból a rendes demokrácia alól kivont intézményt hozzanak létre.

Enyhe pánikhullám

Mostanáig kizárólag a többi tagországnak (vagyis hát csak néhánynak) volt ellenvéleménye, azoknak, amelyek nem estek bele a német monetáris rögeszmék csüricsavarába. De a hegemonia nem üres szólam és Németország olyan keményen gyakorolta hatalmát, amennyire csak kellett, hogy elhallgattassa őket. Itt egy egészen más témájú meccs zajlik: Németország és az európai intézmények között. Németország, a legmagasabb szintek ellen, az Európai Bíróság és a Bizottság ellen játszik, amely utóbbi ezután azzal fenyegeti, hogy az európai jog megsértése miatt eljárást indít ellene. Hatalmas ambíció. Másfelől, van miért: a karlsruhei bíróság felszólította az Európai Központi Bankot – azt a testületet, amely státuszánál fogva senkinek sem tartozik magyarázattal –, hogy magyarázkodjon, és bizonyítsa, hogy igenis tiszteletben tartja az „arányossági” szabályokat, kivéve azt, hogy megtiltja a Német Szövetségi Banknak a PSPP-Közszektor Felvásárlási Programban való részvételt. A jogi káosz perspektívájához hozzáadódott ugyanis a pénzügyi káoszé. Mert magától értetődik, hogy ha az Európai Központi Bankok Rendszerének a legerősebb tagja nem vesz részt ennek műveleteiben, épp amikor ez igen határozottan létkérdés, akkor elhúzzhatják az eurókat az Adieu Berthe [belga film, 2012] siratóját.

A pánik könnyű szele kezd fújni az euró körül, az egyik sietősen összeeszkábált „megoldás” lehangolóbb, mint a másik. Egyesek az adósság közös vállalása felé mozdulnának el (eurókötvények vagy koronakötvények kibocsátásával) anélkül, hogy ennek bármi köze lenne a töltött káposztához (ha szabad így fogalmazni): egy közösen vállalt adósság semmiképpen sem helyettesítheti a végső eset mentőkötél-hitelnyújtását. Ez két tökéletesen eltérő művelet. Az első abban áll, hogy egyes országok megállapodást kötnek egymással, hogy (valamelyest) csökkentsék az adósságszolgálatukat, egyébként nem eléggé ahhoz, hogy elkerüljék a hirtelen bizalomvesztést, amelyet csak a második művelet alanya, a központi bank kompetenciájával bíró szereplő képes megfékezni azzal, hogy horribilis tömegben vásárol fel államadósságot. Ahol fát vágnak, ott hullik a forgács. Mások úgy gondolják, hogy kedvező a helyzet ahhoz, hogy végre nagy lépést tegyenek előre a demokrácia útján. De ez olyan hipotézis, amelyet csakis erős tudatmódosító szerek fogyasztója állíthat. Hát így néz ki az európai kreativitás a legsúlyosabb válság idején.

Ennél realistábbnak tűnik az a kevésbé részegítő „megoldás”, amely talán az egyetlen járható utat kínálja, hogy nézzünk körül a szereplők körében, akik – miután eljártak a nagy II. felvonást, ünnepélyesen szónokoltak, és a világot szólították tanúként – a színpalak mögött elhatároznak egy tranzakciót, amellyel megmenthetik a helyzetet. Például úgy, hogy a harmadik kárára kibékülnek: azt kérik az Európai Központi Banktól, hogy magyarázza meg, miért teszi azt, amit tesz, és az magyarázkodni fog. Jó gyermekként magáévá teszi a német bírák logikáját, és némi ködös gazdasági-matematikai modellekkel megtámasztva bemutatja, hogy a PSPP-Közszektor Felvásárlási Program sokkal kedvezőbb a német betéteseknek, mintha nem lenne ilyen program, és hogy szigorúan tartja tehát magát „az arányosság szabályaihoz”.

Hogy azután mennyire fenntartható ez a „megoldás”, az egy másik történet. Nem lehet túl sokáig autózni sallerekkel javított, összevissza tapasztott gumikkal. Még ha szőnyeg alá söpörjük is a problémákat, azok sürgetőek maradnak, különösen, ha alapvető fontosságúak. A brexit ugyan az eurózónán kívül történt, azonban a jelenlegi jogi válsággal közös benne az, hogy ugyanabban az európai Bermuda-háromszögben esett meg: ott, ahol eltűnt a szuverenitás kialakításának feladata. Nem lenne

idegen a dolgok logikájától, ha a rosszul összetákolt európai struktúra a leginkább megragadhatatlan eleme, vagyis a demokratikus szuverenitás miatt pusztulna el.

A szerző, Frédéric Lordon filozófus közgazdász, a Vivre sans? Institutions, police, travail, argent (Élni nélküle? Intézmények, rendőrség, munka, pénz”) könyv (La Fabrique, Párizs, 2019.) írója.

Fordította: Völgyes Gyöngyvér

[1] L. François Denord, Rachel Knaebel és Pierre Rimbart : L’ordolibéralisme allemand, cage de fer pour le Vieux Continent [A német ordoliberalizmus, az öreg kontinens vasrácsa], *Le Monde diplomatique*, 2015. augusztus. A magyardiploban itt olvasható: <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2015-január/200-2015-augusztus/1935-ordo-liberalizmus-a-nemet-europa-ideologia-alapjai>

„A Közel-Keletnek olaja, Kínának ritkaföldfémek vannak” – a stratégiai ásványi nyersanyagok kereskedelmi háborúja

Camille Bortolini

21 Sc Scandium	39 Y Yttrium			
57 La Lanthane	58 Ce Cérium	59 Pr Praseodym	60 Nd Néodym	61 Pm Prométhium
62 Sm Samarium	63 Eu Europium	64 Gd Gadolinium	65 Tb Teribium	66 Dy Dysprosium
67 Ho Holmium	68 Er Erbium	69 Tm Thulium	70 Yb Ytterbium	71 Lu Lutécium

Korábban úgy tűnt, hogy Kínának monopóliuma van a ritkaföldfémekre – és uralja a globális értékesítési láncuk teljes hosszát –, amelyek elengedhetetlen elemei a csúcstechnológiai termékeknek. Az elmúlt két évben viszont többet importált, mint amennyit exportált. Nem mondhatjuk azonban, hogy ez megváltoztatta a piaci helyzetét, hiszen vevői továbbra is erősen függenek a kínai termeléstől, és Peking nem mondott le arról sem, hogy az Egyesült Államokba tartó szállítmányok leállításával fenyegetsen.

A hivatalos kínai sajtó részletesen beszámolt Hszi Csin-ping elnök tavaly május 20-i „ellenőrző útjáról” a Csianghszi tartománybeli Kancsou város (Délkelet Kína) ritkaföldfémgyárában. Hszit legfőbb gazdasági tanácsadója, Liu He kísérte el, aki az Egyesült Államokkal folytatott gazdasági tárgyalásokért és a két ország

közötti gazdasági feszültségek csökkentéséért felel.

A választott időpont nagy jelentőséggel bír: tíz nappal azelőtt a Trump-adminisztráció 200 milliárd dollárnyi kínai exportra kivetett vámmal tovább emelte a kereskedelmi háború tétjét. Majd feketelistára tette a Huawei telekommunikációs óriást – megtöltve a cégnek olyan nélkülözhetetlen amerikai alkatrészek és szoftverek beszerzését, mint például a félvezetők és az Android operációs rendszer.

Hszi kancsoui útja annak a világos üzenete volt, hogy Kína képes megtorló intézkedéseket hozni, például egyik napról a másikra leállíthatja az USA vállalatának ritkaföldfém-ellátását. Csin Kanrong, a pekingi Kínai Renmin Egyetem nemzetközi kapcsolatok professzora azt írta a *Global Times* napilapban,^[1] hogy „Kínának három aduása van az USA-val szemben”, köztük a ritkaföldfémek kivitelének tilalma. Később a Kínai Ritkaföldfém-ipari Szövetség nyilatkozatban támogatta az ilyen intézkedéseket.^[2]

Valós kínai fenyegetés?

Bizonyára valósnak tűnt a fenyegetés, mivel korábban már Kína élt ilyenekkel. Miután 2010 szeptemberében a japán haditengerészet feltartóztatott egy kínai halászhajót a vitatott fennhatóságú Szenkaku/Tiaoü-szigetek közelében, Kína hirtelen – még ha ezt nem is ismerte el nyilvánosan – beszüntette a Japánba induló ritkaföldfém-szállítmányokat, pánikot okozva ezzel a világpiacokon.

A ritkaföldfémek csoportja 17, hasonló kémiai tulajdonsággal bíró elemből áll (szkandium, ittrium, lantán, cérium stb.). Bár némelyiküket csak kis mennyiségben használják fel, létfontosságúak az elektromos eszközök gyártásában és az energetikai ellátásban, ideértve a szélturbinákat és az elektromos járműveket. Felhasználják ezeket a hadiiparban is.

Kína a világ bizonyított készleteinek mindössze harmadával rendelkezik. Az Egyesült Államok Földtani Szolgálat (US Geological Survey) úgy tartja,^[3] Brazíliának, Oroszországnak, Indiának, Ausztráliának és jónéhány délkelet-ázsiai országnak szintén vannak készletei, és a 2010-es évek eleje óta megindult a feltárás Kanadában, Afrika déli részén, Kazahsztánban és Grönlandon is. Emellett Észak-Korea – állítása szerint – hatalmas tartalékokkal rendelkezik.

Kínának viszont régóta gyakorlatilag előállítás monopóliuma van, amely az 1990-es évek vége óta a globális termelés 90%-át teszi ki. Teng Hsziao-ping alatt, az 1980-as évek vége felé a Kínai Kommunista Párt (KKP) elkötelezte magát a ritkaföldfémek kiaknázása mellett. Akkoriban az Egyesült Államok uralta az ipart, és a kaliforniai Mountain Pass-i bányán kívül ellenőrizte a teljes feldolgozási láncot, amely a korábbi General Motors leányvállalatra, a Magnequench-re összpontosult.^[4] Teng felismerte Kína saját tartalékainak kiaknázásában rejlő előnyöket, és vízióját a híres 1992-es dél-kínai körútja során – amellyel a reform és nyitás programját indította újra – így hirdette: „a Közel-Keletnek olaja van, Kínának ritkaföldfémek”.

Onnantól kezdve a kínai hatóságok mindent megtettek, amit tudtak, hogy az iparágat fejlesszék: a célnak földterületeket rendeltek alá, olcsó energiát biztosítottak, és szubvencionálták az új bányák megnyitását. Kevésbé törődtek a bányászok gyakran rendkívül veszélyes munkakörülményeivel, és egyáltalán nem érdekelte őket a ritkaföldfém-termelés környezeti hatása. A belső piacot megvédték a külföldi versenytől azzal, hogy a kitermelést kizárólag kínai vállalatok számára engedélyezték. Ahogyan az USA felhagyott a bányászattal – a Mountain Passnak is megvolt a maga része a környezeti botrányokban – Kína hivatalos termelése egyenletesen növekedett az 1998-as évi 60 ezer tonnáról 2002-ben 80 ezer, 2004-ben 100 ezer és 2006-ban 120 ezer tonnára. Ezekben a számokban nem jelenik meg az illegális kitermelés, amelyet általában

a teljes előállított mennyiség 20-40%-ára becsülnek. Az USA 2003-ban beszüntette a bányászatot, más országok pedig nem lépték túl az évi ezer tonnás termelést.

Miközben a kitermelési tevékenységekben bebiztosította uralmát, Kína állhatatosan munkálkodott azon is, hogy feldolgozási technológiával rendelkező külföldi vállalatokat csábítson az országba azzal a céllal, hogy az értékláncban feljebb lépessen. 1995-ben egy kínai vállalat, a Zsong Ke Szan Huan vásárolta fel a Magnequenchet, majd az Indiana állambeli gyártási kapacitásokat Pekingtől keletre, Tiencsinbe helyezte át öt évvel később.

Tulajdonképpeni monopólium

A kínai kormányzat kevésbé közvetlen módszereket is alkalmazott: kiviteli korlátozásokat vezetett be, beleértve az adókat, az engedélykötelezettséget és a kvótákat, annak érdekében, hogy hazai piacának szükségleteit kielégítse, és feltornássa az exportárakat. 2010-ben, amikor tulajdonképpen kitermelési monopóliumot élvezett, Kína hirtelen évi 30 ezer tonnára csökkentette exportkvótáit. A Kereskedelmi Világszervezet (WTO) 2014-ben elítélte Kínát ebben az ügyben, de a károkat már nem lehetett meg nem történné tenni. Amerikai és japán feldolgozócégek telephelyeket létesítettek Kínában, hogy elkerüljék a készlethiányt vagy a magasabb árak megfizetését, partneri társulásokat alakítottak ki a teljes értéklánc mentén, beleértve az olyan magas hozzáadottértékű tevékenységeket, mint a mágnesgyártás. Ez a kínai cégek számára technológiai transzferhez vezetett, s ezekből így immáron világvezető vállalatok lettek.

Ipari mércével mérve ez a fejlesztési szakpolitika óriási sikernek bizonyult. Kína már képes ritkaföldfémeket kinyerni, elválasztani, finomítani és feldolgozni saját területén, saját vállalatain, például a Shenghe Resources Holding óriáson keresztül. Elérte célját, magas hozzáadottértékű termékeket állít elő a bányászattól kezdve az összetett alkatrészek gyártásáig: Kína ma már a világ neodímiummágneseinek 80%-át állítja elő – ezek mobiltelefonokban, elektromos motorokban, MRI gépekben és némely szélturbinákban is használatosak.

A környezeti eredmények kevésbé pozitívak. A fejlődés mindenáron való hajszolása az érintett tartományok számára katasztrofális hatással járt: Belső-Mongóliában ipariszennyvíztavak alakultak ki, esetenként kénsavas mérgezések léptek fel és kialakultak „rákosfálvak” is. Ahogyan a kínai lakosság számára az egészségi és környezeti kockázatok egyre fontosabbá váltak, helyenként néhány megmozdulás szerveződött a bányászat által okozott szennyezés ellen, példának okáért Kuanghszi tartományban. A KKP egyre nehezebben talál magyarázatot a bányászat okozta szennyezésekre, főleg annak tudatában, hogy valós előrelépést kell tenniük a szennyezések megfékezésében, mivel ez a párt egyik „kritikus küzdelmének” jelöltetett ki Hszi alatt.

Továbbá Kína tartalékai, amelyeket 44 millió tonnára becsülnek, végesek. A világ kereslete valószínűleg növekedni fog: némely ritkaföldfém fogyasztása 2035-re hússzorosan emelkedhet. Ironikus, de lehet hogy Kína rákényszerül majd a kitermelés korlátozására, ha meg akarja tartani az értéklánc, különösképpen a feldolgozási ciklus feletti ellenőrzését.

A 2010-es évek első felétől a hatóságok igyekeztek a hivatalos termelést évi 100 és 120 ezer tonna között tartani, és hogy konszolidálják, nagyvállalatok köré szervezték az iparágat – amely mindaddig nagyon töredezett volt – abból a célból, hogy csökkentsék az illegális kitermelést. A 2010-es évek közepén új partnerekhez fordultak az egyenletes ellátás biztosítása érdekében, és 2018-ra Kína a finomítatlan ritkaföldfémek nettó importőrévé vált. A kínai vámhatóságok szerint 2019-ben az ország 47 ezer tonna ritkaföldfémércet és 36 ezer tonna ritkaföldfémoxidot importált, és e két tétel esetében a behozatal immáron meghaladja a kivitelét. A nyers vagy kevésbé finomított ércek Ausztráliából (Malajzián keresztül, ahol többek között az ausztrál ritkaföldfémcég, a Lynas Corporation létesített finomító üzemeket), Myanmarból, Vietnámból vagy Afrikából érkeznek.

Valószínűsíthető egy új embargó?

Kína jelenlegi kihívása az, hogy biztosítsa ezeket az új importokat. 2015-ben a Shenghe ritkaföldfémoxidról szóló szerződést kötött a német Tantalus Rare Earth céggel, amely egy Madagaszkáron működő bányavállalat. 2016-ban a Shenghe az ausztrál Greenland Minerals Ltd. egyik fő részvényese lett, és egyezményt kötött vele, bebiztosítva a grönlandi Kvanefjeld bánya teljes ritkaföldfémoxid-termelését, amely évi 32 ezer tonnát fog jelenteni, amint beindul a termelés.

Meglepő módon Kína legutóbbi behozatalának jelentős része az USA-ból érkezik. Az Egyesült Államok kormánya felismerte az ország sebezhetőségét „stratégiai versenytársával” szemben, és engedélyezte, hogy újranyissák a Mountain Pass Bányát, amely 2018-ban újra megkezdte működését. De a bánya nem rendelkezik még saját finomítókapacitásokkal, így az ércet jelenleg Kínába szállítják, ahol azt finomítják, feldolgozzák, és késztermékeként (amilyenek például a mágnesek) újraexportálják az Egyesült Államokba, valamint Európába, Japánba és Indiába.

Hiteles-e Kína új embargóval való fenyegetése? Az export korlátozása rövidtávon kedvezhet a kínai vállalatoknak azzal, hogy néhány szektornak kiváltságos hozzáférést nyújt nehezen helyettesíthető késztermékekhez. Ugyanakkor ez Kína kereskedelmi partnereit is arra sarkallná, hogy diverzifikálják ellátási láncukat, veszélyeztetve ezzel Kína központi helyzetét az értékláncban. A kivitel korlátozása Kína versenytársainak is kedvezhet, és talán még kínálati sokkhoz is vezethet, ami felnyomná a világárakat, ezzel még nyereségesebbé téve új bányák feltárását.

Az USA elhatározása, hogy meneküljön a Kínától való függőségének szorító öleléséből, nyilvánvaló. Ez év végén esedékes a Mountain Pass-i ritkaföldfémek feldolgozásának újraindítása, és a Pentagon úgy nyilatkozott, új finomító létesítményeket fog pénzzel támogatni amerikai földön. Kína feszülten figyeli az Egyesült Államok közeledését számos partneréhez, különösen Kanadához és Ausztráliához. A múlt nyáron a *Global Times* Trump Grönland megvásárlására vonatkozó ajánlatát úgy gúnyolta,^[5] mint az elnök kínai ritkaföldfém-uralommal kapcsolatos aggodalmának jelét.

Egy évvel Hszi mágnesgyárba tett látogatása után Kína még nem váltotta be az embargós fenyegetését, ugyanakkor a legtöbb megfigyelő nem vette észre az új fejleményt: Kína nemhogy nem vágta vissza a 2020-ra vonatkozó ritkaföldfém-termelési kvótáit, hanem 10%-kal növelte azokat. A kínai növelésével Kína valószínűleg az árak mérséklését és az USA új kitermelési projektjeinek meggátlását célozza meg.

A Covid-19-járvány, amely leállította Kína bányáit és a világgazdaságot, kétségessé teszi ennek a lépésnek a helyességét. De azzal, hogy sok ország újra megvizsgálja a Kínától való függőségének kérdését, a ritkaföldfémek minden bizonnyal hamarosan visszatérnek a világpolitika rivaldafényébe.

A szerző, Camille Bortolini, a Direction Générale du Trésor (a francia kincstár) gazdasági elemzője, aki 2017–2019 között Pekingben dolgozott. Az ebben a cikkben kifejtett nézetek a szerző sajátjai.

Angolból fordította: Mátyás Máté

[1] Jin Canrong: China has three trump cards to win trade war with US [Kínának három aduásza van az USA-val folytatott kereskedelmi háborúban], *Global Times*, Peking, 2019. május 15. <http://www.globaltimes.cn/content/1150061.shtml>

[2] China rare earths group support counter-measures against US “bullying” [A kínai ritkaföldfém-csoport támogatja az amerikai „zaklatás” elleni ellenintézkedéseket], *Reuters*, 2019. aug. 7. <https://www.reuters.com/article/us-china-rareearths-usa/china-rare-earths-group-supports-counter-measures-against-u-s-bullying-idUSKCN1UX1GY>

[3] *Minerals commodity summaries 2020 [Ásványnyersanyag-összefoglalók 2020-ra]*, US Geological Survey, Reston, 2020. január. <https://www.thermofisher.com/blog/mining/usgs-releases-2020-mineral-commodities-summary/>

[4] L. Olivier Zajec : Comment la Chine a gagné la bataille des métaux stratégiques, *Le Monde diplomatique*, 2010. november, <https://www.monde-diplomatique.fr/2010/11/ZAJEC/19832>. Magyarul itt olvasható: http://www.magyardiplo.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=313

[5] Wang Jiamei: Greenland interest exposes US rare-earth deficit [A grönlandi érdeklődés felfedi a ritkaföldfémek hiányát az USA-ban], *Global Times*, 2019. augusztus 21. <https://www.globaltimes.cn/content/1162211.shtml>

Kenyér, beton, számítástechnika, hal: nem valami katonai tevékenységek – a mohó egyiptomi hadsereg

Jamal Bukhari és Ariane Lavrilleux

Mióta Abdel-Fátah el-Szíszi tábornagy 2013-ban hatalomra jutott, azóta a hadsereg korlátlanul látszó gazdasági növekedésbe kezdett. Teljeskörű diverzifikációban építkezések ezreit felügyeli, magához ragadja más állami és magánvállalatok rovására a közbeszerzéseket. De ez a „mindenütt jelenvalóság” nem igazán szolgálja az ország érdekét.

A tévéképernyőkön khakiba öltözött katonák fertőtlenítővel permetezik az aszfaltot. Egy B kategóriás filmzenére a katonák maszkokat osztogatnak a tömegeknek, akiket azután elnyel a kairói metró, majd drónkamerák az egyik vidéki kórház felett köröznek. A dokumentumfilm továbbá azt is magasztalja, hogy a hadsereg gyárai képesek 100 000 sebészeti maszkot előállítani naponta (egy 100 millió lakosú országban). Májusban Abdel-Fátah el-Szíszi Egyiptoma a járvány kezelésére a katonás stílus mellett döntött, és azt mutatja be a lakosságnak, hogy a hadsereg nem fél attól, hogy szembeszálljon a koronavírussal.

El-Szíszi már április 7-én megerősítette, hogy az ország rendelkezik az egészségügyi védekezéshez szükséges „stratégiai készletekkel”, az egységesített beszerzési gyakorlatnak köszönhetően. A köztulajdonban lévő ügynökséget 2015-ben alapították – hivatalosan a miniszterelnök alá tartozik –, a valóságban Báháa Eldín Zíédán tábornok irányítja. A bejelentés ráerősített számos egyiptomi gyanújára, hogy az egészségügyi válság örve alatt a hadsereg még inkább kiterjeszti a hatalmát a gazdaságra. A szabad tisztek 1952-es lázadása óta ugyanis a katonaság egyre nagyobb vállalkozóként van jelen. Míg az Alkotmány szerint a hadsereg „garantálja a demokráciát és az intézményeket”, addig a hatásköre és a befolyása sokszorosára növekedett el-Szíszi 2013-as hatalomátvétele óta. Az egyiptomi elnök számára ez a fejlődés dupla előnnyel jár. Először is, a hadsereg, amely állítólag kevésbé bürokratikus, úgy tűnik, alkalmas arra, hogy a leggyorsabban valósítsa meg azokat a komoly infrastrukturális projekteket, amelyekkel fejleszteni akarja az országot. Másodsor, megerősíti a hatalmát, hiszen a gazdaság militarizálása egyre több tisztnek nyújt újabb jövedelmet, akik cserébe garantálják uralmának stabilitását.

2016-ban a Báháa Eldín Zíédán tábornok által igazgatott intézmény vált a megkerülhetetlen közvetítővé, a közkórházak felszerelésének beszerzéseikhez, a helyi és a külföldi szállítókról is ott döntenek. Az intézmény nagybani áron vásárol, majd némi felárral adja tovább az Egészségügyi Minisztériumnak. A Covid-19 világjárvány következtében a hatóság kiterjesztette a jogát az elengedhetetlen orvosi termékek beszerzésére (mint például: kesztyűk, maszkok stb.). És rossz hír az ellenzőknek: „A lélegeztetőgép-rendelésünket megakadályozták, mert nem rajtuk keresztül akartuk megvásárolni” – mondta egy anonimitását kérő magánklinika igazgatója.

A hadsereg kedvezményeket élvez a normális vállalkozásokkal szemben

Elméletben a központosítás lehetővé teszi, hogy csökkentsék az importárakat, és hogy jobban lefedjék az egész terület szükségleteit. A valóságban ez hiányhoz vezet. E reformok óta Ali M. kórházi vezető szerint „a kardiológiához szükséges felszerelések 30%-a hiányzik, mint például a nem sztenderdméretű szívbillentyűszelepek. Emiatt páciensek ezreit kell várólistára helyezni, ami a halálozási arány növekedését hozza magával.” A katonai monopólium másik következménye: kétezer helyi egészségügyi felszerelés-gyártónak és -importőrnek kellett bezárnia a cégét, mivel nem tetszettek a központi beszerző intézménynek – az adatot a Kereskedelmi Kamara Egészségügyi Tagozatának egyik tagja osztotta meg velünk.

De nem csak az egészségügyről van szó. Informatika, különböző felszerelések, szolgáltatások: a hadsereg már nem elégszik meg a kenyérrel, tésztával és palackozott ásványvizet forgalmazó vállalatok hasznával. 2013 óta haltenyészítővé, cementgyártóvá, sőt még kiállításszervezővé is vált... Birodalma 93 vállalatot számlál, egyharmaduk az elmúlt hét évben bukkant fel. E növekedési stratégia központjában a közbeszerzések elfoglalása áll. Minden minisztériumot, de még az El-Ahzar iszlám intézményét is rákényszerítették, hogy aláírják a partneri kapcsolatot a hadsereggel^[1]. És ahogyan ezt Azraq T. egyetemi oktató magyarázza, az árról nem lehet vitát nyitni: „A katonák az egyedüli közvetítők az állami egyetemek és a szállítók között. Az importált számítógépeket a piaci árnál 20%-kal drágábban adják el nekünk.”

A *klientizmus* vagy máshogy megnevezve a klientúrahálózat-kiépítés és -fenntartás rendszerében, amelyet a régi elnök, Hoszni Mubárak működtetett, a hadsereg privilégiumai nem zavarták az üzleti köröket, mivel a hadsereg nem folyt bele a kereskedelembe, és így mind a két szféra lecsíphette a maga részét. Ma a védelmi erők beavatkozása a gazdasági életbe aggasztó. „A hadsereg kedvezményeket élvez a normális vállalkozásokkal szemben. Ez a verseny torzulását eredményezi” – lázadzik Naguib Sawiris milliárdos.^[2] Felmentve az adók és vámok alól, a „khakivállalatok” úgyszintén felmentettséget élveztek az elektromos áram árának 2019-ben bevezetett emelése alól is.

Az egész katonai-ipari szféra három pilléren nyugszik, amelyek: a Termelési Minisztérium, a Védelmi Minisztérium és nagy önállóságot élvező ügynökségei, és legvégül az Arab Iparosítási Szervezet. Csak az első, amelyet 1954-ben hoztak létre, kegyeskedik beszámolni villámgyors növekedéséről. A 17 gyárnak és 20 vállalatnak köszönhetően a bevételeik 215%-kal növekedtek – a 2014-es 4,2 milliárdnyi egyiptomi fontról 2019-ben 13,2 milliárdra (ami 720 millió euró – 230 milliárd HUF)[3].

A védelmi miniszter ugyanakkor gyámságot gyakorol a hozzá tartozó Nemzetérdeket Szolgáló Projektek Szervezete (NSPO) felett, amelynek aktivitása jóval túlmutat az eredeti paramétereken. Az Anvár Szadat elnök által 1979-ben létrehozott szervezet célja indulásakor a hadsereg szükségleteinek közvetlen beszerzése volt, hogy ezzel könnyítsenek az állami költségvetésen. A Szervezet ma 30 vállalatból áll, amelyek jelen vannak a városokban mindenhol, a pályaudvarokhoz és a piacokhoz közeli rengeteg bolttal és kioszkkal, ahol olcsó élelmiszereket árulnak. Hogy csökkentsék az árakat, és versenyezzenek a többi árusítóval, 7500 kiskatonát dolgoztatnak, akik a kötelező katonai szolgálatukat teljesítik így (egyáltalán három évig). Az ő 350 egyiptomi fontos (19 euró) havi zsoldjuk az ütőkártya a konkurenciával szemben, hiszen a legalacsonyabb fizetés a magánkereskedelmi szektorban 2000 egyiptomi font (109 euró).

Az NSPO szemmel láthatóan és napról napra növekszik, az adatai pedig titkosak. Egy „A köztársaság tulajdonosai” című kutatási dokumentumban[4] Jezíd Szajig szociológus a „kormány kedvenc vállalkozójának” nevezi. A gízai piramisok környékének felújításán át a víztisztító üzemekig és a videós megfigyelési hálózatokig, a szervezet 2013 óta 28 milliárd fontnyi (1,5 milliárd euró – 480 milliárd forint) szerződést kötött meg. És el-Szíszi elnöknek köszönhetően az autópályák kezelését is megkapta: a szerződések 50-től 99 évig terjednek, és az autópálya-matricák bevételeinek beszedését is jelentik. A 2000-es évek elején még csak tízes nagyságrendű volt a szervezet kezében lévő benzinkutak száma, ez 2019-re 300-ra nőtt.

Minden olyan terület, amely az országos utak mentén található, a hadsereg tulajdonába került. És amikor a területek, amelyekre szemet vetnek már foglaltak, a kisajátítás gyorsított eljárásban folyik. 2019 nyarán a bulldózerek Alexandria külvárosában gyülekeztek, hogy építsenek egy autópályát és egy kereskedelmi területet is. A születendő területrendezési projekt azonban ütközött a Givrex mirelityár már meglévő jelentős ipari komplexumával, így utcára került a gyár 1500 dolgozója. Mivel Észak-Alexandria katonai központjának projektéről volt szó, a bontást lassító bírósági ítélet sem változtatott meg semmit, és Alexandria kormányzóját (aki a gyár védelmét ígérte) lecserélték egy tábornokra.

A hadsereg ugyanakkor már létező állami cégekkel sem fél felvenni a versenyt, és a helyükbe lépni. A cementpiacra való romboló hatású bevonulásuk két állami vállalat bezárását okozta, ahonnan 3000 alkalmazottat bocsátottak el. Három további gyár is nehéz helyzetbe került a Pharos Holding, egy Egyiptomban működő beruházási bank és kutatóközpont szerint. A szektor telítettségének ellenére a hadsereg megszerezte a piac 13%-át többek között az el-Szíszi által elindított infrastrukturális megaprojektekhez való kedvező hozzáférésnek köszönhetően. Ugyanez a forgatókönyv ismétlődött meg a gránit- és márványbányákkal. 2016 óta a fegyveres erők kontrollálják az országos termelési kapacitások 40%-át.

A terjeszkedés azonban nem követ semmilyen stratégiai tervet. Az egyiptomi elnök maga is elismerte egy a televízióban is közvetített 2019-es felszólalásán: „ha a megvalósíthatósági tanulmányokra támaszkodtam volna, akkor a hadsereg 20-25%-át csinálta volna annak, amit végül is megvalósított.” Úgy tűnik, hogy a cél kevésbé a gazdasági teljesítmény, mintsem a piac irányítása és a hadsereg dinamizmusának reklámozása. Ezt a valóságot legjobban a katonai-ipari komplexum harmadik pillére illusztrálja – az Arab Iparosítási Szervezet. Igaz, hogy az eladásai 2012 és 2018 között a négyszeresére növekedtek, de 12 gyárunk esetenként a haditermelés minisztériumának cégeivel konkurál, és nem hoz elég nyereséget sem – az utóbbit 2018-ban majd 2 milliárd fontra (110 millió euró) becsülték, ez pedig csak az eladások 14%-a. Egy állami vizsgálat, amelyet Jezíd Szajig említett a jelentésében, kimutatta, hogy egyes termelőegységek aggasztóan deficitesek. Ez a vezetők túl magas fizetéseivel és a gyenge termelékenységével, illetve az alacsony hozzáadott értékű termeléssel magyarázható.

A hadsereg túlvállalása a nagy infrastrukturális projekteknél mutatja meg leginkább a farkaséhségét és a korlátait. A minisztérium közvetlen megrendeléseivel túl 2018 végén az el-Szíszi által eldöntött nagy projektekből 2300-at felügyelt.[5] A hagyományos állami szervezetek helyettesítve, a hadsereg a feladatokat megosztja saját cégei és a hűségesek ítélt magánvállalkozások (amelyeknek összhangban kell lenniük a titkos szolgálatok jó alapos felmérése után kialakított állásfoglalásával) között. Így például a hidakra és útépitésekre szakosodott katonai-mérnöki egységek tevékenysége 367%-kal növekedett.

Az ötven új város terve között a jövő kormányzati fővárosának munkálatai szépen mutatják ezt a kissé kaotikus növekedést. A Kairótól 45 km-re keletre, a pusztasivatagban található új város tervek szerinti méretében hétszer lefedné Párizst. De a munka második fázisát el kellett halasztani, mert nem találtak befektetőt. A város csirája üvegtornyokból és szétszórt magánházakból áll, de eziránt sincs nagy érdeklődés, mint azt Huszein Szabburtól, az ország egyik legnagyobb ingatlanfejlesztő cégének tulajdonosától és egyben vezérigazgatójától, aki maga sem vett egyetlen parcellát sem, megtudtuk: „Túl magasak az árak, és csak pár újonc fizet ennyit, hogy beléphessen az építési piacra. De a buborék ki fog pukkadni, és ezt persze a botrányok sora kíséri majd.”

A gazdasági növekedés nem teremtett új munkahelyeket

Az alvállalkozók helyzete, akik olyan szerencsések, hogy megbízást kaptak a hadseregtől, sem mindig irigylésre méltó: már törvényszerűvé vált, hogy a kifizetéseket késve kapják. „Általában az esedékességük után hat hónappal. A kifizetések kikényszerítéséhez általában muszáj leállítanunk a munkálatokat” – mondta egy nagy európai cégcsoport képviselője.

Hasznot hoz-e az országnak a hadsereg féktelen tevékenysége? Semmi sem kevésbé biztos. Makroökonómiai szinten az ingatlanfejlesztések megélénkülése tényleg növekedést okozott (5,6%-kal, a Világbank szerint). De hitelfelvételre kényszerítette az államot, amely 2020 áprilisában a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF-hez) fordult, pedig az államadósság már a Covid-19-járvány előtt is elérte a GDP 100%-át, ami 109 milliárd dollárnak (96 milliárd euró) felel meg.^[6] Hivatalosan a munkanélküliség csökkent (a 2018-as 9,9%-ról 2019-ben 8,9%-ra), de ez alapvetően annak köszönhető, hogy 1,3 millió nőt kivettek a munkanélküli kategóriából, amikor a CAPMAS (Központi Statisztikai Hivatal) vezetését 2019-ben egy tábornok vette át.

Nemcsak „a növekedés nem teremtett jóformán munkahelyet, de a nem hivatalosan foglalkoztatottak (szociális ellátásra és TB-re nem jogosultak) száma 2006 óta a duplájára növekedett” – erősítette meg Ragi Asszád^[7] közgazdász. És hiába a nagy hírverés a médiában az új projektekről, a kőolajszektoron kívül 2017 óta minden más ágazat csak vegetál^[8]. A hadsereg gazdasági mohósága miatt számos egyiptomi szakértő, akiket mi magunk kérdeztünk, aggódik, és azt kívánja, hogy a hadsereg lassacskán lépjen ki egyes szektorokból még akár úgy is, hogy ezért kompenzációt kapjon – mint ezt magánbeszélgetések alkalmával elmagyarázták. Ez azonban egy olyan lehetőség, amely ma még messze jár a valóságtól.

A szerzők Jamal Bukhari és Ariane Lavrilleux, újságírók, a Le Monde diplomatique kiküldött tudósítói.

Fordította: Pető Zsófia

[1] L.: Ministry of military production: consumers trust us, we will return stronger than before [Katonai Termelési Minisztérium: a fogyasztók bízunk bennünk, erősebbek leszünk, mint korábban], *Al-Tahir*, Kairó, 2017. november 20.

[2] *Middle East Monitor*, London, 2020. május 21.

[3] A katonai termelési miniszter bejelentése alapján, amely az *Al Mal* és az *Al-Masry al-youm* egyiptomi újságokban jelent meg 2018 májusában.

[4] Yezid Sayigh: *Owners of the Republic: An Anatomy of Egypt's Military Economy [A köztársaság tulajdonosai: Egyiptom katonai gazdaságának anatómiája]*, Carnegie Middle East Center, Bejrút, 2019. november 18., [carnegie-mec.org/2019/11/18/owners-of-republic-anatomy-of-egypt-s-military-economy-pub-80325](https://www.carnegie-mec.org/2019/11/18/owners-of-republic-anatomy-of-egypt-s-military-economy-pub-80325)

[5] A hadsereg szóvivője szerint, 2019. szeptember 2.

[6] Az egyiptomi francia nagykövetség gazdasági kiadványa szerint.

[7] Ragui Assaad: Is the Egyptian economy creating good jobs? A review of the evolution of the quantity and quality of employment in Egypt from 1998 to 2018 [Jó munkahelyeket teremt az egyiptomi gazdaság? Az egyiptomi foglalkoztatás 1998 és 2018 közötti mennyiségi és minőségi alakulásának áttekintése], *Economic Research Forum*, Giza, 2019 októbere.

[8] *Reuters*, 2020. február 4.

Shaw, avagy az ironikus elkötelezettség

Marion Leclair és Edward Lee-Six

A viktoriánus burzsoák lelkesedtek George Bernard Shaw-ért, aki pedig kicsit „botrányos” témáival megnevettette, miközben élesen el is ítélte őket. Szakítása a marxizmussal és az a döntése, hogy részt vesz abban a mozgalomban, amelyből megszületik majd a Munkáspárt, elfogadottá és kívánatosá tették progresszív kiszólásait.

Talán emlékszünk még Audrey Hepburnre a George Cukor által rendezett *My Fair Lady*ben, miközben fákó hangon ismételteti, Rex Harrison parancsait követve, az alábbi mondatot: „The rain in Spain stays mainly in the plain”.^[1] Hepburn szerepe szerint utcai virágáros, és erős *cockney* akcentussal kiált a járókelőkre, míg Rex Harrison nyelvész, aki arra fogadott, hogy elhiteti róla, hogy egy bárónő, azáltal hogy megtanítja helyesen beszélni: egy szép történet kezdődik, amelynek a végén a lumpenproletár származású fiatal hölgy beleolvad a burzsoáziába. Megmenekülését az oktatásnak köszönheti. Minden kétséget kizáróan kevésbé emlékszünk arra, hogy az akcentus mint

társadalmi meghatározottság a főötlete a *Pygmalionnak*, George Bernard Shaw (1856–1950) 1912-es darabjának, amelyből 1938-ban a *My Fair Lady* is készült. És arra még kevésbé emlékszünk, hogy Shaw egyik ismert és jelentős szereplője volt a huszadik század elejei angol szocializmusnak. 1891. májusának egyik reggelén a munka ünnepe alkalmából ugyanazon az emelvényen állt, mint William Morris^[2] és az idős Friedrich Engels. Néhány évtizeddel később egy a Szovjetunióban tett látogatása során lelkesen fogott kezét Sztálinnal, és azt javasolta számára, hogy legyen bizalmatlan az angolokkal – Shaw ír volt.^[3]

Dubliniként egy olyan Írországban, amely politikailag és gazdaságilag is alávetett volt még Angliának, és kulturálisan a peremre szorult Londonhoz képest. Shaw nem választja az ír identitást, ahogy többé-kevésbé bosszankodva, más honfi- és kortársai teszik, így például William Butler Yeats (aki Shaw előtt két évvel, 1923-ban kapott Nobel-díjat) felelevenítette a kelta folklórt, James Joyce pedig kigúnyolta a dublini életet. Shaw-t később Pascale Casanova irodalomkritikus „a beolvadt írónak” nevezte, aki az angol – vagy inkább a londoni – integráció szokásos útját követte.^[4] Londonba 1876-ban költözött. Itt a napjait a British Museumban olvasással töltötte, pont mint előtte Karl Marx, és az ott kötött szocialista barátságai határozottan internacionalisták. Shaw a partnere Eleanor Marxnak Henrik Ibsen Nórájának egy magánelőadása alkalmával, és osztozott lelkesedésében a norvég drámaíró felforgató naturalizmusa és modern hősnői iránti, sőt elkötelezte magát a nők szavazati joga mellett.

A zene és az irodalom rajongójaként Shaw először a sikertelenséget tapasztalta meg (kizárólag William Morris talált egy pár értéket korai regényeiben, amelyeket folytatásos regényként publikáltak az aktivista sajtóban), majd egy monoton alkalmazotti életet élt, mielőtt művészetkritikusként érvényesült volna. Ekkor alkotta meg azt a személyiséget, amellyel később híressé vált – pont mint kortársa, Oscar Wilde (ugyanúgy szocialista és szintén ír): a keserű kritikus lerántja az álarccokat, szatirikus tanúja a burzsoá *modus vivendi* világának, rámutat az ellentmondásaira.

Ez elsősorban a színpadon nyilvánul meg, ahol Shaw vígjátékai az 1890-es években egyre nagyobb sikereket értek el. Később a siker Show híres iróniájához kötődött. Ibsenre hivatkozik, amikor – az ő szavaival – „a mesterlövész művészete szembekerül a nézőkkel” egy olyan színházban, ahol „nem passzív nézők vagyunk, akik csak az időt kívánjuk elütni egy elmés és humoros szórakozási formával: tettetársak vagyunk, akik asszisztálnak egy színdarabhoz.”^[5] Angollá alakította és átpolitizálta azt, amit „*az ibsenizmus kvintesszenciájának*” tartott: a hamis ideák tragédiáját. A *Barátságos színművek* négy darabjában az a multság tárgya, hogy a viktoriánus burzsoázia miként állítja magát: a *Candidában* (1894) a társasági kereszténység a téma, amelyet Shaw leleplez, és nárcisztikusnak és egyenlőtlennek mutat be (l. a lelkipásztor hiúságát, aki „kizsákmányolja” a feleségét); militarizmus és sovinizmus jelenik meg a *Mester és vitézben* (1894). A *Barátságatlan színművek* három darabjában az erkölcs és szerelmi ármány a téma, és itt már közvetlenebbül ábrázolja a szociális problémát: pl. a *Sartorius úr háza* (1892) jeleneteiben egy fiatal orvost mutat be, aki megtudja, hogy a menyasszonya vagyona egy londoni nyomortanya lakbéréből származik.

Shaw eredetisége a társadalmi és a szentimentális szintek összjátékában rejlik. A társadalmi nyomor nincs a darab előterébe helyezve, a hangsúly inkább a szerelmi vígjátékra esik: a nyomornegyedekből származik a töke, amely a házasság alapja, de a felismerés okozta botrány szétválasztja a párt. Majd újra összehozza őket... Mind a *barátságos*, mind a *barátságatlan* darabok általában a status quo-hoz való visszatéréssel végződnek. A középosztály tagjait választja közönségének (és művészete tárgyaként is), akiket egy-két órán keresztül letaglóz a kellemetlen igazságaival, azonban olyan formában és környezetben teszi ezt, amely semlegesíti a darabok kritikai töltetét, és beárzolt szórakoztatássá teszi. Mindazonáltal, ahogyan egy hozzáértő, Bertolt Brecht is kiemeli: „ha Shaw drámái beárnyékkolták saját kortársait, az azért van, mert vakmerően hivatkoztak az ésszerűsége. Darabjai a vélemények ütköztetésére épülnek. Szereplőinek sorsát a véleményük határozza meg. Egy darab írásához Shaw kitalál pár olyan bonyodalmat, amely lehetőséget ad a szereplőinek arra, hogy minél ékeesebben kifejtsek véleményüket, és ezt állítja szembe a miénkkel.”^[6] Ugyanakkor van egy nagy hiányosság: a

szereplői között nincsenek proletárok. Csupán ritkán jelennek meg szolgáló vagy újjgazdag szerepben, komikus tulajdonságokkal.

Ez a jelentős mulasztás talán magyarázatra lel, ha tudjuk, hogy Shaw Herbert Spencer (1820–1903) szociáldarwinista filozófus és szociológus hatására hitt a felsőbbrendű ember ideáljában. A rajongás különösképpen a történelmi drámáiban látszik, ahol Napóleon (*A sors embere*, 1896), Jeanne d'Arc (*Szent Johanna*, 1923) vagy az újjászületett Don Juan (Ember és felsőbbrendű ember, magyar fordításban Tanner John házassága, 1903) személyiségjegyein keresztül mutatja be a felsőbbrendű embert és a „felsőbbrendű asszonyt”, aki korokon és jelmezeken átívelve, idealizálás nélkül gyakorlatias, jó katona és jó vezető. Ezt az elképzelt szereplőt egy képzeletbeli stróman személyesíti meg a *Bréviaire de revolutionnaire*-ben [7] (1927), amelyben Shaw elítéli a „proletár demokráciát”, helyette a „felsőbbrendű ember demokráciája” mellett szólal fel. Összességében, színháza a szabadszelleműsége ellenére az ellentmondások börtönébe van zárva: a fennen hirdetett egyenlőség mellett zavaros idealizálása egy felsőbbrendű ember elképzeléseinek, szocializmusa pedig figyelmen kívül hagyja a proletárokat.

Tehát a színházának korlátai megegyeznek a *fabianizmus*ának korlátaival. A szocializmus e brit verziója az 1880-as évek közepén teljesedett ki, és ez adta a Munkáspárt (burzsoá) vezetőit és ideológiáját (amely fokozatosságelvű). A fokozatosságelvűség inkább a választásoktól, mintsem a forradalomtól várta a szocializmus kiteljesedését. Ez egyértelműen meg is jelenik: a Fábíánus Társaság nevében (tisztelgés a „halogató” római tábornok, *Fabius Cunctator* előtt, aki óvatoskodó módszerével győzte le Hannibált), és jól látható a párt jelképében is – egy farkas, amely báránynak álcázza magát.

Pedig az 1884-es megalapítása után a Fábíánus Társaság első nyilvánosságra hozott röplapjai a kapitalista termelést marxista megközelítésben, a termelőeszközök magántulajdona és az érték-többlet-termelés alapján elemzik. A gyakorlatban a fábíánusok, akik között sok az értelmiségi és a művész, szövetségre léptek más szocialista erővel, amelyek ugyanebben a korszakban a súlyos gazdasági válság és a munkásszerveződések talaján születtek meg: közös céljuk a 8 órás munkanapért folyó kampány, és résztvesznek a munkásmozgalom megalapításában. Annie Besant, feminista aktivista és kiemelkedő fábíánus 1888-ban támogatta a Bryant & May Gyufagyár munkásnőinek a sztrájkját; Shaw, aki rögtön 1884-ben csatlakozott a Fábíánus Társasághoz, szónoki képességeivel támogatta a William Morris-féle Szocialista Ligát, ahol Morrisszal együtt a magántulajdon eltörléséért szólalt fel.

A marxizmussal való szakítás Shawnál két különböző okra vezethető vissza: az Angliában William Jevons és Philip Wicksteed közgazdászok által kidolgozott „határhaszon-elmélet” felfedezésére (amelynek az az alapja, hogy a fogyasztási termékek értékét a hasznosságuk adja), illetve arra a keserű tapasztalatra, ahogy kegyetlenül elnyomták az 1887. november 13-i, a munkanélküliség elleni óriási tüntetést. A munkaérték-elméletet és az érték-többletet elsöpri egy olyan koncepció, ahol az érték a hasznosságon alapul. Ugyanakkor a munkások tüntetésének bukása, a novemberi „véres vasárnap” meggyőzte Shaw-t, hogy a munkásosztály nem lehet a társadalmi változás mozgatórugója, és hogy a forradalom járhatatlan út. [8] A Fábíánus Társaság fejlődésével együtt, amelyben fontos szerepet játszott, elfordult a forradalmi szocializmustól és az osztályharctól egy elitista szocializmus irányába, amelyben a hatalmat egy felvilágosult bürokráciára bízzák. Ami az ő saját fejlődését illeti, rálépett az eugenetika csúszós lejtőjére is, és az 1930-as évek elején ő sem maradt ki a Hitler és Mussolini iránti rajongásból.

A fábíánusoknak ezután már nem a termelési eszközök köztulajdonba vétele volt a céljuk, hanem a föld és az ipar termelte haszon újraelosztása a progresszív adózáson keresztül. [9] A szocializmus felé vezető átmenet ebből a szemszögből egy felülről irányított változás, amelyet, ahogyan ezt Shaw már a *Bréviaire du Révolutionnaire*-ben is előre jelezte, a lakosság nagy része észre sem vesz. A végső cél a „községi szocializmus”, amely törés nélkül alakul ki a létező kapitalista struktúrákból.

Ez az a szocializmus, amely a Munkáspárt ideológiáját és programját adja, megszületésekor a XX. század elején a Fábíánus Társaság és a Független Munkáspárt (Independent Labour Party) összetalálkozásával. Ez győzedelmeskedik 1945-ben a Munkáspárt hatalomra kerülésekor, és ez csúcsosodik ki egy olyan igencsak fábíánus programmal, mint az energia, a közlekedés, nehézipar és a központi bank (Bank of England) államosításával, és amely nem számolja fel a magántulajdon alapján működő vállalatokat.

Shaw 1950-es halála nagyjából egybeesik a baloldali fabianizmus megszűnésével: egy évvel később a Fábíánus Társaság elengedte a divatjamúltnak ítélt szocializmushoz kötődő utolsó cérnaszálat is, főleg mivel a választási vereségért is a szocializmus elveihez való ragaszkodását hibáztatták. [10] A szakítás a szocializmussal lett az alapja az új munkáspárti elveknek, amelyeket egy fábíánus, Anthony Blair az 1990-es években sikeresen honosított meg a Munkáspártban. 2020 áprilisában a Fábíánus Társaság elnöke, Andrew Harrop élesen kritizálta a Munkáspárt balra húzódását, amely Jeremy Corbyn névvel fémjelezhető. A fábíánus jelkép, a báránybőrrel álcázott farkas, annak idején azt jelezte, hogy a szocializmus beszivárgott a burzsoáziába. A jelkép megőrizte minden fontosságát, de az értelme megváltozott: ma a fabianizmus a burzsoáziának a szocialista mozgalomba való beszivárgását jelenti. Lenin azt mondta Shaw-ról, hogy ő egy őszinte ember volt, akit félrevezettek a fábíánusok. Az igaz, hogy a drámaíró ezt állította a *Vissza a Matuzsálemhez* (1921) című darabjában: „Látsz dolgokat, és azt kérdezed: miért? Én olyan dolgokról álmodom, amelyek sohasem léteztek, és azt mondom: miért ne?”

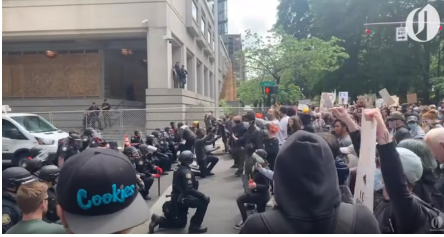
A szerzők, Marion Leclair az Artois-i egyetem docense és Edward Lee-Six óraadó tanár a párizsi École normale supérieure-ben.

Fordította: Pető Zsófia

- [1] Szó szerint: „Az eső Spanyolországban főleg a síkságokon marad”, de a filmben arra szolgál, hogy Higgins professzor az *ai* és az *ay* helyes kiejtését gyakoroltassa Eliza Doolittle-lel.
- [2] L. a magyardiploban William Morris, a forradalmi esztéta c. cikkünket <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2017/221-2017-marcius/2353-william-morris-a-forradalmi-eszteta>
- [3] L.: Ivan Maïski : *Journal 1932–1943. Les révélations inédites de l'ambassadeur russe à Londres [Napló, 1932–1943. Az londoni orosz nagykövet nyilvánosságra nem hozott visszaemlékezései]*, (a szöveget írta és megjegyzésekkel ellátta Gabriel Gorodetsky), les Belles Lettres, Párizs, 2017. A magyardiploban megjelent ismertető itt olvasható: <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2015-január/202-2015-október/1995-egy-londoni-szovjet-nagykövet-naploja>
- [4] Pascale Casanova: *La République mondiale des lettres [A betűk világművészete]*, Seuil, Párizs, 2008.
- [5] George Bernard Shaw: *The Quintessence of Ibsenism [Az ibsenizmus kvintesszenciája]*, in: *The Works of Bernard Shaw*, Constable, London, 1891.
- [6] Bertolt Brecht: Ovation pour Shaw [Ováció Shaw-nak], *Écrits pour le théâtre*, L'Arche, Párizs, 1972.
- [7] George Bernard Shaw: *Bréviaire du Révolutionnaire par John Tanner, membre de la classe riche oisive... Suivi de Maximes pour révolutionnaire [A forradalmár kiskatéja, Jonh Tannernek, a tétlen osztály tagjának írása és A forradalmár aforizmái]*, a Cahiers libres kiadása, Párizs, 1927.
- [8] L. Edward Palmer Thompson: *William Morris: Romantic to Revolutionary [William Morris: romantikusból forradalmi]*, Lawrence & Wishart, London, 1955.
- [9] L. George Bernard Shaw (szerk.): *Fabian Essays in Socialism [Fábiánus esszék a szocializmusról]*, London, 1889.
- [10] L. Tom Nairn: The Nature of the Labour Party – 2, *New Left Review*, 1964. november 1.
-

Trump háborúja az USA ellen

Adam Shatz

Az újra fellángoló tüntetéshullám kihívás elé állítja a fehér Amerikát. Az elnök tekintélyelvű és rasszista reflexekkel válaszol.

Joe Woodot 1999. július 8-án láttam először a Journalists of Color seattle-i konferenciáján. Akkor 34 éves volt a briliáns esszéista, a rasszizmus elszánt kritikusa, aki a saját bőrén is megtapasztalta a faji megkülönböztetést még a *progresszív* publicisták köreiből is.

Utolsó találkozásunk alkalmával, Seattle előtt egy héttel, Malcolm X sapka volt rajta, és William Gaddistól *A világ meghamisításának* egy rongyosra olvasott példánya volt nála. Július 8-án együtt reggelizett Bill Bradley szenátorral, aki – volt profi kosárlabdásként – esélyes volt a demokraták elnökjelölti posztjára. A természet szerelmese ezek után a Mount Rainier Nemzeti Parkba indult, ahol madarakat készült megfigyelni. Sosem tért vissza.

A legkézenfekvőbb magyarázat az, hogy egy szakadékba zuhant. Mindemellett Washington egy nagyon fehér állam. Egyes barátai, illetve családtagjai rasszista indítatású bűncselekményre gyanakodtak. Akkoriban nem osztottam ezt a gyanút. Ma már nem vagyok olyan biztos benne, hogy tévednek. Joe, egyik barátjának elmondása szerint, nem vitt magával semmiféle élelmet, tehát nyilván csak pár órát akart maradni, *mintha csak a Central Parkba ment volna*.

Akkor jutott újra eszembe John Wood, amikor egy jelentést olvastam Christian Cooperről, egy fekete madármegfigyelőről, aki 2020. május 25-én, azon a napon, amelyen George Floydot meggyilkolta egy rendőr Minneapolisban, a New York-i Central Parkban összefutott egy fehér, kutyáját sétáltató nővel. Vannak a Central Parkban *fehér zónák*, amelyekhez a Ramble is tartozik. Ez egy mesészerű kis erdő, a madármegfigyelők kedvelt kirándulási célja.

Cooper 57 éves, pont annyi idős, amennyi Joe Wood lenne ma. A harvardi diplomás madárvédő tagja a polgárjogi mozgalomnak is. Udvarián megkérte a nőt, akit véletlenül szintén Coopernek hívtak, hogy kösse meg a kutyáját, ahogy azt a park szabályzata megköveteli. Amy Cooper ellenkezett és támadásba lendült. Végül felhívta a rendőrséget: „Itt van egy afroamerikai férfi, aki fenyeget engem” – ordította telefonjába.

„Semmi nem egyszerűbb az Egyesült Államokban, mint egy feketét bűncselekménnyel megvádolni” – írta W. E. B. Du Bois szociológus és polgárjogi aktivista már 1932-ben, egy esszéiben. Ma ugyanez elmondható, pedig már több mint ötven éve, hogy hivatalosan megszűnt a bőrszín alapú szegregáció.

1989-ben ártatlanul ítélték el fekete és latin családból származó fiatalok egy csoportját egy fehér nő megtámadásáért, megerőszakolásáért, szintén a Central Parkban. A rendőrség akkor *elvadult* fiatalok bandájáról beszélt, a vállalkozó Donald Trump pedig négy New York-i újságban követelte a halálbüntetés visszaállítását az államban. Trump a mai napig bizonygatja bűnösségüket annak ellenére, hogy a fiatalokat az összes vád alól felmentették.

Amy Cooper ugyan a politikailag korrekt kifejezést, az *afroamerikait* használta, mégis ösztönösen ráérezett arra, hogy amíg az ellenkezője be nem bizonyosodik, Christian Coopert a rendőrség bűnősként fogja kezelni. Pedig a fekete nőknek, írta Ida B. Wells 1895-ben, „jóval több okuk lenne panaszra ezen a téren a fehér férfiakkal szemben, mint fordítva, fehér nőknek a feketékkel szemben”. A fekete nők megerőszakolása az ültetvényesek módszerei közé tartozott, amellyel a folyamatos munkaerő-utánpótlást biztosították. Amy Cooper a brutális fekete erőszakoló sztereotípiájára támaszkodott, amely a fehér amerikaiak tudatalattijában mélyen gyökerezik. De ebben az esetben nem jött be a számítása: nemcsak az állását veszítette el egy befektetési alapnál, de a kutyáját is. Mindemellett viselkedése pontosan mutatja, hogyan lehet kihasználni a törékeny fehér nő szemben a brutális fekete férfival sztereotípiát.

Ugyanazon a napon bizonyította egy megrendítő eset, hogy mennyire valós a fekete életek veszélyeztetettsége az USA-ban, különösen most, a koronavírus-járvány idején. A *bűn*, amiért George Floydnak meg kellett halnia, abból állt, hogy egy hamis húszdollárossal akart fizetni egy trafikban. Ez a tény azonban kicsit sem meglepő annak fényében, hogy Floyd egyike volt azon negyvenmillió embernek, akik a járvány beálltával elveszítették munkájukat az Egyesült Államokban.

A rendőrök ellenséges területként tartják számon a belvárosokat

Derek Chauvint, a fehér rendőrt, aki nyolc percig és negyvenhat másodpercig nyomta térdét Floyd nyakába, korábban már tizenhétszer panaszolták be helytelen magatartásáért. Három rendőri lövöldözésben is részt vett, amelyek közül az egyik halállal végződött. A másik három rendőr is nekiesett George Floydnak, próbálták eltakarni Chauvint, miközben az dühösen bámult egy nőre, aki az esetet filmezte.

A statisztikák szerint a minneapolis-i rendőrség hétszer gyakrabban alkalmaz erőszakot feketék, mint fehérek ellen. James Baldwin Harlemből írt esszéjében, a *Fifth Avenue, Uptownban* írja le, hogyan mozognak a rendőrök a New-York-i belvárosban. [1] Egy olyan, *ellenséges területen mozgó megszálló katonára* emlékeztette a látvány, aki „legbelső bizonytalansága miatt csak egy irányba menekülhet, az érzéketlenségbe, amely hamar második énjévé válik. Egyre jobban eltompul, a lakosság egyre ellenségesebb lesz, ami aztán még több rendőri jelenléthez vezet. Majd valaki égő gyufaszálat dob a puskaporos hordóba, és minden a levegőbe repül.”

A James Baldwin által leírt viselkedési formák George Floyd meggyilkolásának esetében is megfigyelhetők. De valamiben különböznek, és ez a különbség rávilágít arra, hogy miért tartanak a tüntetések Floyd halála után is, miért terjedt ki a hullám több mint háromszáz városra, és miért végződött az egész hajszál híján felkelésben. A Black Lives Matter-mozgalom (BLM), amely Barack Obama elnökségének idején több halálosan végződő rendőri intézkedés után született, jórészt a városokra korlátozódott, amelyekben fiatalokat, mint Trayvon Martin (2012), Michael Brown (2014) vagy Freddy Gray (2015) öltek meg.

Úgy látszott, Obama szimpatizál ugyan a BLM-mozgalommal, támogatása azonban kimerült néhány impulzív beszéd elmondásában. Ezzel szemben George Floyd halála egy olyan elnök hivatali idejére esik, aki – úgy belföldön, mint külföldön – a *fehérek uralmának* eszmekörében mozog. Ez a fehér nacionalizmus nemcsak akkor mutatkozik meg, amikor Trump teljesen tisztességes embereknek nevezi és védelmezi a szélsőjobboldali tüntetőket, vagy amikor falat épít a mexikói és más közép-amerikai migránsok ellen. Megmutatkozik emellett a *shithole*-országok elleni kirohanásaiban is és abban a döntésében, hogy az USA kilép a WHO-ból a járvány kellős közepén.

És természetesen a járvány is szerepet játszik. George Floydot akkor gyilkolták meg, amikor az USA-ban a vírus áldozatainak száma átlépte a százezer főt. Az áldozatok riasztóan magas százaléka volt színesbőrű, elsősorban feketék, akik közül sokan szenvedtek különféle betegségekben, és csak keveseknek volt hozzáférésük a tisztességes betegellátáshoz. A Covid-19 azt is megmutatta, hogy mennyire nem számítanak a fekete életek, és az országnak mekkora szüksége van a fekete *nélkülözhetetlen munkavállalókra*, a betegápolókra, a csomagfutárookra, a konyhai kisegítőkre, akik különösen veszélyeztetettek.

A vád, hogy a Covid-19 *fekete ragály* lenne, ahogy ezt a Princeton docense, Keeanga-Yamahtta Taylor megfogalmazta, sok polgárjogi aktivistát mobilizált. Ugyanakkor sok fehér követelte a korlátozások végét elsősorban olyan államokban, ahol hagyományosan a republikánusokat választják a hatalomba. [2] És Trump? Ő bátorította a fehér tüntetőket, akik Michiganban – fegyverekkel, de maszk nélkül – elfoglalták a szenátus székhelyét, és a *maradj otthon* megszorításoktól való *felszabadítást* követelték.

Amikor Brian Kemp jobboldali republikánus feloldotta a korlátozásokat, a *New York Times* egy tanulságos fotót közölt a címlapján. Egy fekete fehér maszkban szolgál fel kávé egy fehér férfinak, akin nincs maszk. A kép üzenete az volt, hogy a fehéreket csak addig érdekli a *fekete ragály*, ameddig a felszolgálók betartják a szükséges védekezési szabályokat.

Ugyanilyen fontos az is, hogyan gyilkolták meg George Floydot. Majdhogynem jelentősége sincs annak, hogy Chauvin készakarva gyilkolt-e. A rendőrt egyszerűen hidegen hagyta, hogy Floyd túléli-e az intézkedést, vagy belehal. Ugyan nem Trump ölte meg Floydot, de az elnök felfűtötte a *fehér felsőbbiség*-elképzeléseket, és jóváhagyta a fekete közösség tagjainak megalázását. Ezzel a George Floyd méltósága és személye elleni támadás lett Trump elnökségének legjelentősebb kihívása.

A választási kampányban Trump, többek között, a hadsereg drága külföldi bevetéseit róta fel ellenzékének. Ennek ellenére nem pacifista. A belpolitikát is mindig hadszíntérnek tekintette. Az ellenfelek ellenségek, akiket meg kell félemlíteni vagy végső esetben, meg kell semmisíteni. Semmi más nem szítja fel Trump dühét annyira, mint amikor nemfehérek ellen kell kiállnia. Tudnivaló, hogy akkor határozta el magát véglegesen a jelöltségre, amikor Obama elnök 2011-ben a White House Press Corps hagyományos rendezvényén tartott beszédében bohócot csinált belőle.

Egyes baloldaliak megnyugtatónak találják, hogy Trump a hadsereg külföldi bevetései ellen van, mintha így taktikai szövetséges válhatna belőle a hagyományos amerikai imperializmus ellen. Figyelmen kívül hagyják, hogy Trump belföldön viszont kitartóan harcol. Már beiktatási beszédében esküdzött, hogy véget vet a belvárosokban zajló *vérfürdőnek*. Dühtől fűtött beszéde hadüzenet volt a – például New Yorkban uralkodó – progresszív toleranciakultúra ellen.

Trump nézetei valóban New Yorkban kristályosodtak ki, méghozzá a két polgármester Ed Koch (1978–1989) és Rudolph Giuliani (1994–2001) idején zajló, részben erőszakos megmozdulások alatt. Elsősorban fehér munkások, de sok fehér középosztálybeli *liberális* is támogatta a *kemény* rendőri taktikát, amely kizárólag fekete, illetve latin férfiak ellen irányult.

Az említett keményvonalas fellépésnek Abner Louima Haitiből érkezett migráns volt az egyik áldozata, akit 1997-ben egy brooklyni rendőrörsön gumibottal erőszakoltak meg. Abner Louima elmondása szerint az egyik kínzója a következőket mondta: „Ez a Giuliani Time.” Trump országos szinten akarja bevezetni a *Giuliani Time*-ot, például, mikor felszólítja a kormányzókat, hogy *fojtsák el* a tiltakozásokat, és azok résztvevőit *belföldi terroristáknak* nevezi. Amikor az elnök demokratikusan választott kormányzókra és polgármesterekre rivall rá, bevonja a Nemzeti Gárdát, és bejelenti, hogy – amennyiben a kormányzóknak nem sikerül rendet tenni – a hadsereg segítségével *korlátlan erőszakot* fog alkalmazni amerikai polgárok ellen, és egy háborús helyzet főparancsnokaként állítja be magát. Trumpnak kiváló érzéke van ahhoz, hogy felidézze az amerikai történelem legsötétebb epizódjait.

„When the looting starts, the shooting starts” (amikor a fosztogatás elkezdődik, elkezdődik a lövöldözés) – idézte Trump egy tweetben a miami rendőrfőnököt, aki 1967-ben annyit mondott a fosztogatók ellen elrendelt tűzparancsról, hogy „nem érdekel, ha rendőri brutalitással vádolnak minket”. Meglehet, Trump azt állítja, hogy ő nem tudta honnan származik az idézet, de ez biztosan nem igaz a tanácsadói esetében. Legkésőbb akkor, amikor az elnök harapós kutyák ráuszítását rendelte el a Fehér Ház előtt tüntetőkre, minden embernek – még hiányos történelmi ismeretekkel rendelkezőknek is – világossá válhatott, hogy mire utal a rendelkezésével. A déli államok rabszolgatartói ereszítették rá kubai véreibeiket a szökésben lévő rabszolgákra.

Ezek mellett Trump bejelentette, hogy *law and order*-politikája megvalósításaképpen megvédi az alkotmány második módosításában garantált jogot a fegyverviselésre. Ezzel akarta jelezni fehér követőinek, hogy tulajdonuk megvédésének érdekében *fegyveres önvédelmet* is alkalmazhatnak.

Nyilvánvaló, hogy az elnök reagálása a tüntetésekre tekintélyelvű célokat követ. Azonban egy olyan ember, akinek politikája a folytonos zűrzavarra való felbujtásban testesül meg, aki dilettáns válságkezelésével felelős a valódi amerikai *vérfürdőért*, nemigen tüntetheti fel magát a stabilitás zálogaként.

Az sem sikerült neki, hogy a közbeszédet tematizálja, és a rendőri brutalitásról a fosztogatásokra és zavargásokra terelje. Az amerikai média régebben könnyedén átsiklott az összefüggések felett, de manapság egyre gyakrabban hívja fel a figyelmet a zavargások szociális gyökereire. És miközben a rendőri intézkedések sok államban – főként Washingtonban – megszorodtak, a rendőrök szolidaritást mutatnak a tüntetőkkel, és letérdelnek előttük.

2016-ban ezzel a gesztussal tüntetett Colin Kaepernick amerikaifoci-játékos a rasszizmus és a rendőri brutalitás ellen. A következő évben Trump utasította a klubokat, hogy rúgják ki azokat a játékosokat, akik letérdelnek a himnusz alatt. Kaepernick szerződését nem hosszabbították meg. Most azonban a szövetség hivatalosan elítélte George Floyd meggyilkolását.

Jelentősebb viszont a kritika a hadsereg soraiból. Mike Mullen egykori vezérkari főnök aggódva beszélt *a hadsereg szükségtelenül agresszív bevetéséről*, és kijelentette, hogy *mélysegesen aggályos* a katonaság *pártpolitikai célokra* való használata a parancs teljesítés keretein belül. Az USA városai „nem uralandó harci területek, és soha nem is válhatnak azzá”^[3] – mondta Mike Mullen. Trump volt védelmi minisztere, James Mattis is ezen a vonalon érvelt, amikor az elnök oszd meg és uralkodj politikáját a náciével hasonlította össze. James Mattis utóda, Mark Esper is a hadsereg bevetése ellen szólalt fel, és ezzel legfelsőbb főnöke ellen fordult.

2017 januárjában egy, a CIA központjában tartott beszédében Trump még azt harsogta, hogy ő és a hadsereg *egy hullámhosszon* vannak. Ezt azonban nem lehet feltétel nélkül kijelenteni, mint ahogy az most megmutatkozik. Amennyiben Trump – a kormányzók és polgármesterek feje felett – mégis katonákat küld az államokba, magára haragítja a tagállamok jogaiért kiálló támogatóit is.

Mike Mullen megszólalása megerősítette azt a véleményt, hogy bizonyos intézmények ellenszegülnének, ha Trump elrendelné, hogy alkalmazzanak erőszakot. A hadseregből és a titkosszolgálatokból álló *mély állam*, amelyet a *progresszív Amerika* mindig is gyanakodva szemlél, Trump alatt sokak szemében megmentőként tűnik fel.

De abban az esetben is, ha a városok nem válnak hadszínterré, aszimmetrikus harc jellemzi Trump háborúját a tüntetők ellen, hiszen a militarizált rendőrség és az emberek – akiknek a törvény előtti egyenlőség csak illúzió marad – közti harc nem egyenlő eséllyel zajlik.

A tüntetők már nem hisznek az amerikai álomban

Ennek a konfliktusnak a gyökerei a telepeskolóniákhoz és a *rabszolgajárórkhoz* – amelyek már a 18. század elején léteztek Dél-Karolinában – nyúlik vissza. Az utóbbiaknak nemcsak a szökött rabszolgák befogása volt a feladatuk, hanem terrormódszerekkel kellett elejét venniük az esetleges rabszolgafelkeléseknek, és szigorú munkafegyelmet kellett tartaniuk. Akkoriban a fekete rabszolgákat jogilag *nem szabad személyeknek* nevezték. De a feketék szabadsága az USA-ban – minden azóta elért, szakadatlanul hangoztatott *fejlődés* ellenére – csak feltételes, kétes szabadság, különösen a rendőrség értelmezésében.

Ez az a régi harc a rendőri brutalitás és a megkülönböztető, tömeges bebörtönzések ellen, amelyet a tüntetők az utcákra visznek mind a mai napig. A július 1-jei brooklyni tüntetésen Trump neve el sem hangzott. Az emberek ugyanis pontosan tudják, hogy ő csak egy tünete egy régi amerikai betegségnek, amelyet Joe Biden megválasztása sem tudna kúrálni. A tüntetők ezt kiáltották: „Nincs igazság, nincs béke!” és mellette George Floyd és más áldozatok nevét. A plakátokon a következők voltak olvashatók: „I can't breathe” (Nem tudok lélegezni), „I'm not black, but I will fight for you” (Nem vagyok fekete, de harcolni fogok értetek), „Prayer to God to stop the virus of racism in America” (Imádkozz Istenhez, hogy állítsa meg a rasszizmus vírusát Amerikában), és persze „Black lives matter” (A fekete élet is számít).

A legtöbb tüntető fiatal. A pénzügyi válság következményeivel nőttek fel, most pedig az egyetemi éveik alatt keletkezett adósságukat törlesztik. Több mint két hónapig voltak otthon bezárva egy, a gazdaságot megbénító járvány foglyaiként.

Az 1960-as évek felkelései ezzel szemben egy olyan időszakban találták Amerikát, amikor a munkanélküliségi mutató történelmi mélypontra volt, és a fiatal feketék Wattsból és Detroitból úgy érezték, hogy *ők nem részesülnek* az amerikai álomból.

A mai tüntetők már *nem hisznek* ebben az álomban. Az érzést, hogy ők is részt követelhetnek, újra és újra kigúnyolják azok, akik gazdagságukat tetemesen megnövelték. És az őket érő vádak ellenére, miszerint az identitáskérdést fontosabbnak tartják a szociális kérdésnél, az előző generációknál sokkal jobban értik, hogy a rasszizmus a rendszer intézményeibe van beágyazódva, tehát *osztálykérdés*, és nem személyes gyűlölet, előítélet vagy tudatlanság kérdése. Ameddig ez nem változik, addig az amerikai demokrácia az egyenlőtlenség és bizonytalanság tere marad a színesbőrűek számára.

Ők a *nagy ébredés* gyermekei (Matthew Yglesias), amely, úgy tűnik, erősebben határozza meg a fiatal fehérek identitását, mint fekete kortársaikét. Nem úgy, mint Martin Luther King idejében, ők inkább szövetségest látnak fehér harcostársaikban, mint elvtársat vagy testvért. Úgy látszik, hogy a fehér és fekete aktivisták közti bizalmatlanságot nem annyira leküzdeni, mint intézményesíteni próbálják.

Július 1-jén megfigyeltem egy fiatal fehérekkel álló csoportot, amelynek tagjai egy fekete aktivisták által szervezett ceremónián megváltak előjogaiktól. De a hasonló gesztusok nem jelentenek sokat, hiszen az elnyomó körülmények azok, amelyek felszínre hozzák a rasszizmust, nem pedig fordítva. „Az emberek, akiket eleve elnyomottakként szemlélünk, természetes módon válnak alacsonyabb rendűekké a szemünkben” – írja Barbara Jeanne Fields afroamerikai történész asszony. A politikai és gazdasági struktúrák radikális megváltozása nélkül a fehér lelkek öntisztulása eredménytelen marad.

Egyszerű egy ilyesfajta rituális fehér bűnbánaton – amely naivnak és eléggé narcisztikusnak tűnik – gúnyolódni, vagy egy politikai ideológia, program hiányán búslakodni. A tiltakozók ténylegesen a marxizmusból, a gyarmatosításellenességből, a Black Power-retorikából, a feminizmusból, a radikális önértékelésből és – végtére is mégis csak az USA-ban vagyunk – a Jézus Krisztusra és más prófétákra való hivatkozásból összegyűrt mozgalom képét mutatják.

De ennek a mozgalomnak az utcán kell kimunkálnia ötleteit és a jövőre szóló terveit. Ám mindehhez hiányoznak az olyan karizmatikus vezetők, mint akik az 1950-es és 1960-as évek polgárjogi harcát fémjelezték. A mai tüntetők elismerést érdemelnek azért, mert felismertek valamit, amit elődeik, a kelet- és közép-ázsiai *emberi jogi beavatkozásainak* progresszív hívei nem, azt, hogy az USA-nak otthon kellene kezdenie az emberi jogok megvalósítását, mielőtt kifelé prédikálná azokat. És azt, hogy a demokratikus alapelvek – amelyeket saját városaikban csak nehézkesen tartanak be – fáradtságos exportálása nem más, mint morális kibúvó.

E mozgalom állhatatosságának köszönhető, hogy Derek Chauvin rendőrt már vád alá helyezték gyilkosságért, ami negyven év börtönt jelenthet számára, sőt június elején másik három társából is vádlott lett. A tüntetések megszólalásra készítették Barack Obamát is, aki mint mindig, most is elég távolságtartással, retorikailag kimondottan lélektelenül beszélt. A tüntetők dicsérete és a rendőrség megreformálására tett felhívása olyan idejétműltnak tetszett, mint egy apa intelmei a már régen felnőtt gyermekeihez.

Amit a minneapolis-i események után tapasztalunk, az inkább egy tüntetési hullám, mint szervezett mozgalom. A követelések ugyan egyeznek azokkal, amelyekért a korábbi fekete aktivisták is harcoltak, de a spontán akciók inkább hasonlítanak az *Occupy Wall Street*-kezdeményezés vagy a sárgamellényesek megmozdulásaira, mint az 1960-as évek Martin Luther King-féle polgárjogi mozgalomára. Egyesek a rendőrség demilitarizálását követelik, mások a börtönök bezárását és a rendőrségre fordított kiadások átcsoportosítását a szociális szektorba. Vannak, akik meg akarják változtatni a rendszert, mások szét akarják zúzni.

A mai tüntetők – a 60-as évek fekete felkeléseinek majdnem mindegyikével ellentétben – a fehér negyedekbe akarják vinni a tiltakozást.^[4] Eközben a CNN központját és a Macy's áruházláncot is támadás érte. De nyilvánvaló, hogy a legkeményebb fosztogatásokat nem feketék követték el, hanem fehér szakadár csoportok, amelyek sajátos módon tükrözik a nihilista *Trump Worldöt*. Ezzel szemben a hasonló támadó akciók legelszántabb kritikusai közé tartozik Killer Mike, a rapper, és Terrence Floyd, az áldozat testvére, akik ezzel saját közösségüket akarják védeni.

Egyesek a progresszív tábor régebbi vezető egyéniségei közül is ijedten reagáltak az eseményekre, mert attól tartottak, hogy azok a novemberi választásokon Trump kezébe játsszák a hatalmat. Holott a tüntetők által gyakorolt erőszak messze elmarad az elektrosokk-pisztolyokat, könnygázt és gumilövedékeket alkalmazó rendőrségi erőszaktól.

Tulajdonképpen a tüntetőknek sürgetőbb gondjaik is vannak, mint a novemberi választások. Ennek ellenére jórészt erőszakmentes tüntetéseikkel már elérték első céljukat, azt, hogy a gyilkosokat vád alá helyezték, és hogy George Floyd emléke ne vesszen feledésbe. Még hozzá az USA határain túl sem, hisz ez a név nemzetközi szimbólummá vált, a rasszista indíttatású egyenlőtlenség minden áldozatának szimbólumává.

Ami Trumpot illeti, őt teljesen hidegen hagyja a minneapolis-i gyilkossággal kapcsolatban világszerte kialakult felháborodás. El akarja különíteni országát a világ többi részétől, és mind inkább visszabújik a felfegyverzett, fehér Amerikáról alkotott

fantáziavilágába. A tüntetők ugyanis nemcsak a rendőrséget állítják ítélszék elé, hanem az egész nemzetet. Ugyanannyira küzdenek a strukturális változásokért, mint azért, amit Martin Luther King 1967-ben az *értékek forradalmának* nevezett.

Adam Shatz a London Review of Books szerkesztője és szerzője.

Németből fordította: Hujber András

[1] James Baldwin: Fifth Avenue, Uptown [Ötödik sugárút, Belváros], *Esquire*, 1960. július 1.

[2] L. Maxime Robin: Texas, das Virus und die Waffen [Texas, a vírus és a fegyverek], *Le Monde diplomatique*, 2020. június. A fertőzések számának masszív emelkedésének ellenére, Abbott kormányzó további feloldásokat helyezett kilátásba.

[3] Mike Mullen: I Cannot Remain Silent [Nem tudok nyugodt maradni], *The Atlantic*, 2020. június 2.

[4] A „tüntetések geográfiájának” ilyen megváltozásának fő oka az a tény, hogy az amerikai üzleti negyedekben – ellentétben az iskolákkal – feloldódott az etnikai elkülönültség.

Haslövés a légi közlekedésnek

Philippe Descamps

A légitözlekedés egyszerre a legnagyobb felelőse és kárvallottja a Covid-19 világjárványnak. A turizmus révén mindez ideig féktelen növekedést mutató légitözlekedés ma egészségügyi, társadalmi és gazdasági válságban találja magát. A franciaországi Okcítánia régióban annak a szektornak az összeomlásától tartanak, amely a regionális gazdasági fejlődés gerincét alkotja – közben pedig az átalakulásában reménykednek.

A földre rajzolt sárga vonalat követni, gyakran kezet mosni, tiszteletben tartani a távolságtartás szabályait, vagy maszkot viselni... Június elejétől szinte megszokottá váltak az új munkaszervezési rítusok a Safran Electrical & Power de Villemur-sur-

Tarn üzemében. A Toulouse-tól mintegy harminc kilométerre északra eső üzemben állítják össze a repülőgépek idegszálaikat alkotó kábelrendszereket. Több tízezer fémhuzalt és csatlakozót kötnek össze, vonnak be, igazítanak át az egyes társaságok kívánalmainak megfelelően. Az aprólékos, nagy pontosságot követelő műveletek jelentős hozzáértést igényelnek a munkaerőtől, ezeket nem lehet sem távmunkában, sem gépekkel végezni.

Március 20. óta, amikor három napra leálltak, hogy bevezessék az új egészségügyi rendszabályokat, az üzem a koronavírus ritmusára működik. „Világszerte egy pillanat alatt a korábbi 50%-ára csökkent a tevékenység. Megéltem szeptember 11-ét, az Öbölháborút, de sosem tapasztaltam ilyen hirtelen és ilyen mértékű visszaesést – mondja Alain Sauret, a Safran Electrical & Power elnöke. – Ez már amiatt is rendkívül bonyolult, hogy egy gyártási sor egymásra épülő elemeinek részeként dolgozunk. Amikor a légitársaságok visszamondják repülőgép-rendeléseiket, az Airbus csökkenti a gyártást, mi is csökkentjük a miénket, hogy szállításunk szinkronban legyen az összeszerelőrészleg igényeivel. A lassulás hatása felerősödik a beszállítóknál és a kiegészítő termékek gyártóinál.” A Safran-csoport 2019-ben összesen 24 milliárd forgalmat mutatott fel, de igazgatója, Philippe Petitcolin 2020-ra borúsán látja a jövőt: „Olyan hirtelen következett be, olyan mély ez a hatás, amelyet sosem tapasztaltam. Az izgat a leginkább, hogy bizonytalan a jövő. Még azt sem tudom megmondani, mennyi lesz a forgalmunk július hónapban.”

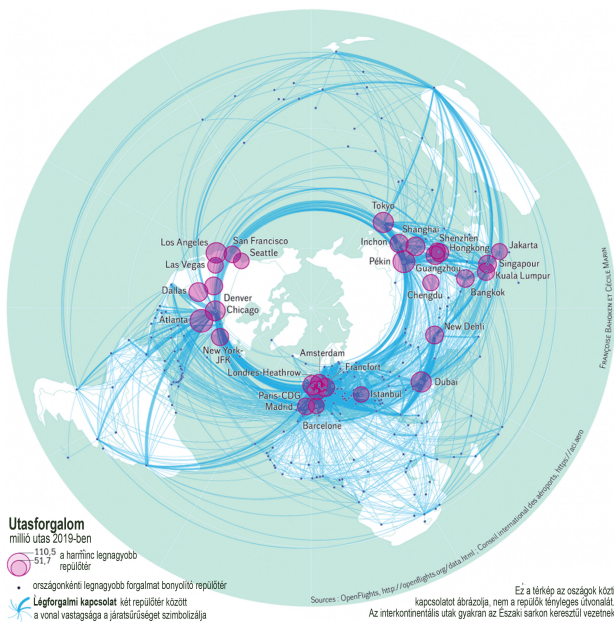
Az export legjelentősebb szektora, több mint 300 000 közvetlen munkavállalóval, a nemzeti stratégia büszkesége, alapjaiban rendült meg. Az Okcítánia régió[1] szintjén, ahol a termelés több mint fele realizálódik, még erősebben érződik a rengés ereje. A foglalkoztatást tekintve a repülőgépgyártás csak a harmadik helyen szerepel a mezőgazdaság és a turizmus után, de messze az első helyet foglalja el az üzleti forgalom, a külkereskedelem és a kutatás területén. Az utóbbi évtizedekben az Airbus-cég jóvoltából ez volt az egyetlen olyan régió egész Franciaországban, amelyben sikerült megőrizni az ipari munkahelyek pozitív mérlegét. „A helyzet annál is kritikusabb, hogy az Airbus beszállítói hálózatában több vállalat is hitelt vett fel, hogy követni tudja az elmúlt évek megnövekedett gyártási ütemét – teszi hozzá André Benhamou, a Liebherr aéronautique et transport korábbi főigazgatója, a regionális ökoszisztéma gazdaságának kiváló ismerője. – Magukra maradnak a gépekkel, és nem lesz minek működtetni azokat”.

Eddig a polgári légiforgalom minden évben erőteljesen nőtt

A villámcsapás a sokak által felhőtlennek látott égből csapott le. Történetének legnagyobb zsugorodását szenvedte el a földre szegezett légi közlekedés. Áprilisban a világ légitársaságainak bevételei 94%-kal estek.[2] A korábbi nemzetközi válságok mindeddig éppen csak hogy megcsiklandozták a légi közlekedést, a légiforgalom kitartóan növekedett, minden 14. évben megduplázódva; 2018-ban 4,3 milliárd utast szállítottak.[3] A világ légiflottája követte az eseményeket: a repülőgépek száma az 1986-os 9 700-ról 2018-ban 30 300-ra nőtt.

A növekedés főképpen a távoli célpontokra irányuló turizmus emelkedésével járt együtt, Franciaországban például a légiutak 28%-át teszik ki a szakmai vagy tanulási célú utak az 1974-es 62%-kal szemben[4] A két évtizeddel azelőtt még ismeretlen fapados járatok 2018-ban 1,3 milliárd utast vonzottak. Michael O’Leary, a Ryanair főnöke a tőle megszokott cinizmussal kommentálja a jelenséget: „Az én üzletem új piac teremtését jelenti, amely olyan vidékekre viszi el az embereket, amelyekről még soha nem is hallottak”.[5]

Üres szállodák (hacsak be nem zártak még), üres tranzitvárók és parkolók: a Toulouse–Blagnac repülőtér egy hónappal a zárhat feloldása után gyakorlatilag teljesen mozdulatlan. Az útépitők kihasználják az alkalmat, hogy fényes nappal aszfaltozzák az autópályához vezető bekötő utakat... A világóriás Airbus mellett, a körül a próbapálya körül, ahonnan először szállt fel a Caravelle, a Concorde vagy az A380, számos beszállító telepedett meg. A világ legnagyobb kereskedelmi gépe, a 2005-ben újjára indított gép történelmi kudarcot vallott: az Air France bejelentette, hogy véglegesen leállítja a járatainak való használatát, és a jövő évtől kezdve nem fogják gyártani.

A Sogclair – az Aerospacial technológiai cége – vezérigazgatójának irodájában még ott díszleg az A380 makettje. Philippe Robardey, aki a Toulouse-Haute-Garonne kereskedelmi kamara elnöke is – nyugtalan az egész iparág szenvedése miatt: „Az ágazat fő eleme az utas. Meg kell találnunk a módot, hogy nagyobb biztonságot kínáljunk neki, hogy elmondhassa, az egészségügyi szempontok rendben vannak. Akik most utazni szeretnének, nem találnak megfelelő kínálatot, sokan pedig félnek.”

Termelése ritmusát egyharmadával csökkentő Airbus nem kommunikál, és nem válaszol az e-mailekre: „Mostani elemzéseink szerint, és feltéve, hogy nem lesz második hullám, a légi közlekedésnek a legjobb esetben is három évre lesz szüksége ahhoz, hogy visszatérjen a korábbi színvonalra, rosszabb esetben öt évre. A növekedés nagyon mérsékelt lesz, és kevés új gépre lesz szükség ahhoz, hogy ez megvalósuljon” – vallja Philippe Robardey. Az összeomlás hírére már gyülekeznek is a héják: „Másfél hónapja Kínából, Törökországból és az USA-ból kapok hívásokat: „Készek arra, hogy pénzt investáljanak a cégekbe, hogy ellenőrzésük alatt tartsák őket. Ha képesek megfinanszírozni ezen a halálvölgyön való átvergődést, akkor alacsony áron tehetnek szert olyan technológiára, amellyel ipari kapacitásaikat növelhetik.”

A New Economics Foundation gazdasági agytrösztől egy brit szakszervezet tanulmányt rendelt, amelynek tanúsága szerint, ha a kormány nem nyújt további segítséget, rövid távon 124 000 munkahelyet számolhatnak fel az Egyesült Királyság légi közlekedésében, vagyis „sokkal többet, mint a szénsektor válságának mélypontján (1980–1981-ben)”. [6] Franciaországban Bruno le Maire gazdasági miniszter a következő hat hónapra 100 000 munkahelyet lát veszélyben. Több légitársaság eltűnhet. Az Air France pedig, annak ellenére, hogy 7 milliárd euró támogatást kapott az államtól, július elején valószínűleg bejelenti mintegy 8-10 000 munkahely megszüntetését. Az Airbus elnöke, Guillaume Faury június 19-én levelet írt az alkalmazottaknak, amelyben „keserves” döntéseket jelez előre „a vállalat megvédése érdekében”.

Vincent Salles, az Air France Toulouse–Blagnac-ban lévő karbantartó üzemének szerelője, a nemzeti repülőtársaság baloldali szakszervezeti (CGT) főtitkárhelyettese kifejezi az utazók hazaszállításának során a repülőállomány dolgozói által megfogalmazott aggodalmakat: „Tömött gépeken repültünk, az utasokon egyáltalán nem, a személyzetten alig volt maszk, sem az indulásnál, sem az érkezésnél nem volt ellenőrzés, éppen csak egy információs lapot adtak át az utasoknak.” Most amiatt aggódik, hogy a társaságok nyomást gyakorolnak annak érdekében, hogy ne legyen fizikai távolságtartás a gépeken. „Az állami támogatást arra lehetett volna fordítani, hogy az utasok bizalmát visszanyerjük azzal, hogy maximális elővigyázatosságot írunk elő – az állam magára vállalta volna a költségkülönböt, hogy a járatok rentabilitását meg lehessen őrizni, ami kb. 75%-os helykihasználást jelentett volna”. Mindenekfelett a biztonság marad a kulcskérdés a repülésben, a Boeing még mindig szenved a 737 Max balesete utáni bizonytalankodásának hatásait.

A repülésnek láthatólag nagy szerepe van a járványok terjesztésében. A Collège de France legutóbbi konferenciáján Philippe Sansonetti mikrobiológus professzor, a fertőző betegségek szakértője látványosan mutatott rá a repülési útvonalak és a vírus terjedésének irányaira. [7] Egy francia–amerikai kutatócsoport 2003-ban ugyancsak kimutatta, hogy „a személyek kereskedelmi repülőgépekkel megvalósuló mobilitása a fertőző betegségek világméretű terjedésének eszköze”. [8] A kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy az egészségügyi előírásoknak és a megbetegedések nyomán követési menetének nagy figyelemmel kell lenniük a „repülési tényezőre”. Ugyanakkor a repülőtereken 2020 első heteiben elmulasztották a szigorú egészségügyi ellenőrzéseket, ezért számos ország végül kénytelen volt leállítani légi flottáját.

Amint sikerül majd meghaladni az egészségügyi válságot, a szektor feltámasztása a klímaválság kérdéseibe fog ütközni. „Egy repülő ma utasonként csak 3 liter üzemanyagot fogyaszt 100 kilométerenként” – igyekszik megnyugtani Robardey. De minden attól függ, hogyan számolunk! Egy business osztályon utazóra óránként 100 liter üzemanyag jut, és a széndioxid-kibocsátás nem mérhető össze a vasúti közlekedés számaival. A Svédországban 2018-ban született kifejezés, a flygskam (szégyen repülőre szállni), rávilágított a légi közlekedés klímára gyakorolt hatásaira, miközben a földön lakók kis része veszi igénybe. Az üvegházhatásban Franciaországban a repülők ma az összes hatás 5%-át teszik ki, nem pedig a 2,8%-át, ahogy azt a Gazdasági Minisztérium büvészmotatója hozta ki – mert számításában nem szerepeltette a nemzetközi járatok francia részesedését. [9] Miközben a francia kibocsátás 1990 óta globálisan 19%-kal csökkent, a repülőké több mint kétszeresére nőtt. Ráadásul a repülőgépek a magasban kondenzcsíkokat húznak, és gázfelhőt képeznek, amely egyedül a kerozin fogyasztása révén, különösen éjszaka, súlyosbítja az üvegházhatást.

Az ipar bikkfanyelvével szemben megfogalmazott legcsípősebb válasz

Az Airbus azt állítja, hogy tudatában van a klímaváltozásnak és az ebben viselt felelősségének. „A légi közlekedés fenntartható fejlesztése az egész világ érdeke, és továbbra is ezen a pályán haladunk.” A repülőgép-társaság a szektor ipari óriásait összefogó akciócsoport programjához igazodik: új technológiák, az infrastruktúrák hatékony működtetése,

„fenntartható” üzemanyagok és a piac által megkövetelt intézkedések révén, nevezetesen, a szén-dioxid-kibocsátás kompenzálására törekednek. „A Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet olyan célokat jelölt ki számunkra, amelyeket a közösség egésze elismert és elfogadott, vagyis 2050-ig a szén-dioxid 50%-os csökkentését irányozza elő az 2005-ös értékhez képest – emlékeztet Petitcolin úr a Safran-tól. – Minthogy a légi közlekedés jelentősen fejlődött, ez a csökkentés 2050-ig a mai értékekhez képest 90%-ot jelent.” Sauret szerint a hibrid rendszerek és az elektromos meghajtás lehet az Electrical & Power ütőkártyája: „Nem a kockázatokat akarom megosztani, hanem a legjobb akarok lenni a világban ezekben a megoldásokban. És ez fogja biztosítani növekedésünket.”

A repülés útjának mérföldköveit az 1909-ben alapított Supaéro főiskolában végzett mérnökök újításai rakták le. A még mindig a Nemzetvédelmi Minisztérium fennhatósága alatt működő Institut Supérieur de l’Aéronautique et de l’Espace (Isae-Supaéro, Légi- és Űrközlekedés Főiskola) Európa legjelentősebb légiközlekedéssel foglalkozó oktatási intézménye. A Canal du Midi (Déli Főcsatorna) partján húzódnak létesítményei, Toulouse déli részén, egészen közel az országos polgári légiközlekedési főiskolához. Messziről látszik a bejáratot uraló Mirage III gép.

Ebből a rangueil-i egyetemi campusból érkezett a hatóságok és az ipar bikkfanyelvével szemben megfogalmazott legesírósebb válasz. A zárlat kellős közepén mintegy harminc korábbi hallgató gyűlt össze a Supaéro-Décarbo körül, hogy dokumentumokkal igen jól körülbástyázott jelentést készítsen a kérdésről, ezzel a megkérdőjelezhetetlen következtetéssel: „A légiközlekedés azon szektorok közé tartozik, amelyekben nem létezik sem rövid-, sem középtávon szén-dioxid-mentes alternatíva. Ezzel a jellemzőjével elháríthatatlanul áldozatául esik az alacsony szén-dioxid-termelő gazdaság felé haladó fejlődésnek. Számos munkahely, számos terület és vállalat lesz előbb vagy utóbb az érintettje. A határidő kitolása csak a sokk súlyosbítását fogja elérni”.[10]

Ennek a megállapításnak nyomán – amely szerint a technikai fejlődés nem képes a Föld lakhatásának fenntartását biztosítani – a legrangosabb francia légiközlekedési egyetemek 750 hallgatója nyilatkozatot írt alá, amelyben a szakma mély átalakítását követelik: „Meg vagyunk győződve arról, hogy az iparág lelassulása lehetőséget ad arra, hogy a know-how és a gyártási sorok egy része olyan tevékenységek irányába mozduljon el, amelyek az ökológiai átalakulás zászlóvivői, mint például a vasút vagy az energetikai hatékonyság.”[11]

A földi tevékenységek elektromos meghajtásra váltása, a sugárhajtású gépek helyett légszavaras repülőalkalmazása a regionális viszonylatokban, az üzemanyag-szállítás csökkentése vagy a röppályák optimalizálása... A Supaéro jelentős pontos felsorolást ad minden olyan technikai megoldásról, amely a légiközlekedés klímára gyakorolt károsítását csökkentheti. De nem jön ki a számítás, mondja Pascal Schmidt, a Supaéron 2008-ban végzett informatikai és robotikai mérnök: „Az elemzés kimutatja, hogy mit hozhat ki a technika, de vannak határok. Látható, hogy ha a növekedés tovább megy, ez nem működhet.” Nicolas Gourdain üzemanyagokkal foglalkozó professzor hozzáteszi: „A szektor mindig arra törekedett, hogy fizikai értelemben meghaladja saját korlátait. Azelőtt a kihívás az volt, hogy minél messzebb, minél gyorsabban, minél több utassal jussunk el. Most új lapot kell nyitnunk.”

„Ez a »kevesebbet, környezetbarátibb módon repülni« szavakkal jellemezhető mozgalom nagyon európai – teszi hozzá Petitcolin. – Az Egyesült Államokban és Dél-Amerikában nincs más mód az utazásra. Ázsia pedig magasról füttyül a repülőgépek környezetvédelmi szempontjaira. 2020-ban még nem rendelkezünk 2030 megoldásaival. Ugyanakkor tudjuk, hogy mit kell tennünk, min kell dolgoznunk ahhoz, hogy nagyot ugorhassunk. Egyre több olyan rétege van a társadalomnak, amelynek életszínvonala lehetővé teszi, hogy messzire utazzanak. Azt hiszem, hogy az elkövetkező húsz évre várható éves előrejelzések továbbra is érvényesek.” Miközben nem híve a növekedés visszafogásának, a Liebherr aéronautique et transport korábbi igazgatója, André Benhamou viszont ezt mondja: „Figyelemmel kell lennünk a társadalom alakulásának finom jelzéseire. Úgy gondolom, hogy a jelen egészségügyi válság meggyorsítja a tömegturizmus által okozott károk felismerését. Csak akkor aggódom a szektorért, ha a korábbi növekedésre való visszaállítást szorgalmazzák. Az átalakulási lehetőségekre kell gondolnunk. 15-20 éve csak szövegeltek erről. A költségvetési támogatásnak a kezdeményezést kell serkentenie, nem pedig a sebeket gyógyítania.”

Június 10-i kiadásában a *La Dépêche du midi* címlapja a kormány kommunikációjához csatlakozik: „15 milliárd a légiközlekedésnek – támogatás – környezetbarát repülő”. Ha jobban megnézzük, ez a Bruno Le Maire gazdasági miniszter által előző nap közölt nagyon is kerek összeg felhasználásával kapcsolatos különféle, időben széthúzott intézkedésekre vonatkozik. Négy különböző szervezethez (Attac, Fondation Copernic, Université populaire és Amis du Monde Diplomatique) tartozó toulouse-i aktivisták a tervezet elemzésével kimutatták, hogy „ebből mindössze 2,45 milliárd a valós állami vagy az állam által felügyelt szervezetekből érkezett támogatás”.[12] Már a zárlat első napjaiban meghúzták a vészharangot: el kell kerülni a „Detroit-szindrómát” – utalás az amerikai autóipar korábbi fővárosára, amely hatalmasat bukott a 2008-as válság alkalmával.

A bejelentett tervezet szerint az állam négy nagyvállalat (az Airbus, a Safran, a Thalès és a Dassault) környezetében kíván befektetni a kis- és középvállalatok megerősítése érdekében – ezzel tulajdonképpen koncentráció rajzolódik ki az ágazatban. A részleges munkanélküliség további két évre meghosszabbítható, ami nélkül több tízezres elbocsátásokra kellene számítani a szektorban. A Polgári Légiközlekedési Kutatások Tanácsa (CORAC – Conseil pour la recherche aéronautique civile) 1,5 milliárd euróra számíthat három év alatt, hogy a karbonsemleges célkitűzést szolgáló technológiai megoldásokat kínáljon. A Francia Légi- és Űrközlekedési Ipar Csoportja (Gifas – Groupement des industries françaises aéronautiques et spatiales) is rányomta a pecsétjét a tervre, minden jelentősebb ellenérték nélkül, hacsak nem számítjuk azt, hogy lemondott a részvények osztalékáról, valamint hogy tiszteltben tartja a megbízók és alvállalkozók között érvényes chartát.

A gazdasági miniszter merész akart lenni, amikor „környezetbarát repülőőről”, „karbonsemleges üzemanyagról” beszélt. Mások a szintetikus benzin ötletét vetik fel, de az ehhez szükséges ismert technológiák még távolról sem alkalmasak a kereskedelmi légi forgalomban való felhasználásra. Túlságosan optimistának tűnik az a kormány tervében szereplő elképzelés, hogy 2035-re technológiai áttörés valósuljon meg, amely lehetővé tenné olyan menetrendszerű repülőgépek használatát, amelyek nem ártanak a környezetnek. A Gifas vezetői úgy gondolják, hogy Franciaország klímavédelmi vállalásait részben teljesíteni tudják agroüzemanyaggal, amelynek mindazonáltal ismerjük a hátulütőit,^[13] valamint kompenzációs megoldásokkal, pl. a levegő minőségét javító, szén-dioxidot megkötő eljárásokkal (karbonsapda) vagy faültetéssel, de mindezek a megoldások csak időhúzásra jászanak.

Az Airbus nem lehetett »egy normális vállalat«

A gazdasági miniszter azt állítja, hogy az Air France-nak nyújtott hitelek feltétele az, hogy a légitársaság jobban „tisztelje a föld környezetét”.^[14] Az első elvárás szerint „el kell törölni azokat a belföldi járatokat, amelyek célállomásait kevesebb mint 2 óra 30 perces vonatközlekedéssel el lehet érni”, és ez a szabály minden légitársaságra vonatkozik majd. A támogatás egy jelentős részének célja modernebb gépek beszerzése, köztük Airbus A220-ok vásárlása... Észak-Amerikában. „Mi azt szeretnénk, hogy vegye kézbe a társaságot az állam, amely már évek óta versenyezteti egymással a légi és a vasúti közlekedést,” – mondja Vincent Salles (CGT). – Ha a kormány koherens intermodális rendszert kívánt volna kialakítani, akkor emelte volna az Air France tőkéjét, mint ahogy Németország tette a Lufthansa esetében.”

Az az ötlet, hogy az Air France az SNCF-fel együttműködő vasúti utazásszervező legyen, visszhangra talált a Supaéro-Décarbo csoportnál, amely konkrét, számításokkal alátámasztott javaslatokat tett mind a kockázatmegosztás, mind az üzemanyagfogyasztás csökkentésének terén: ha létezik 4 óra 30 perces vasúti alternatíva, nem lehet belföldi légijáratot indítani, csökkenteni kell a hűségprogramokat stb. Az Egyesült Királyságban a Trade Union Congress, amelynek több tucat szakszervezet a tagja, védelmébe veszi „a rekonverzióhoz és a requalifikációhoz” való jogot annak érdekében, hogy a szektorban megszerzett hozzáértést más, fontosabb szükségletek kielégítése során használják fel. Gabriel Colletis, a Toulouse-1 Capitole Egyetem ipargazdasági professzora, az Ipari Kiáltvány kezdeményezője szerint „a termelés csökkenését ellensúlyozhatja azoknak a repülőeknek az értéknövekedése, amelyek 30-40%-kal kevesebbet fogyasztanak.” Hozzáteszi: „Megfontolásokra van szükség az alacsony költségű szállítványozók körében is, amelyek az árakkal játszottak, de számos költségüket elrejtették. Nem számolták a helyi támogatásokat, a munkakörülményeken való megtakarításokat és a konkurencia torzításának más elképesztő elemeit.”

A regionális önkormányzat (szocialista) alelnöke, a gazdasági fejlődés felelőse, Nadja Pellefigue történeti távlatba helyezi a válságot: „Egyáltalán nem voltunk arra predesztinálva, hogy Európa legjelentősebb légi közlekedési központjává váljunk. Minthogy a délnyugati országrész messze volt az I. világháború frontvonalától, a hatóságok úgy döntöttek, hogy a katonai légiipart az Aquitánia régióba, a polgárit Toulouse környékére telepítsék. A légi- és úrközlekedési szektor eposzát egy 50 évvel ezelőtt hozott, a szektor strukturálására vonatkozó közpolitikai döntés indította el.”

„Az Airbus nem lehetett »egy normális vállalat«, ahogy azt korábbi vezérigazgatója szerette volna” – teszi hozzá Gabriel Colletis. Az államnak, mint a friss pénz biztosítójának, a négy nagy szektor tőkéjében való részesedése révén lett volna és most is lenne lehetősége arra, hogy rácsatlakozzon arra az iparpolitikára, amely világsikert hozott az Airbusnak és az Ariane espace-nak, és így megvalósíthassa az energetikai átalakulást. De Jospin miniszterelnöksége (1997–2002) idején a szektor részleges privatizációjának indítása miatt a részvényesek érdeke kapott döntő szerepet.” Nadja Pellefigue asszony szerint „nyilvánvalóan sor kell kerülni a szükséges átalakításokra, de ez ma azzal a veszéllyel jár, hogy az állam állásfoglalásának hiányában a stratégia formálása során ellentét alakul ki a részvényesek és az állampolgárok álláspontja között, miközben az alkalmazottak érdekeit is képviselni kell.” Elégedetten állapítja meg: „Ma mindenki ipari patriotizmusról beszél. De nem nagyon látom, hogy őszinte lenne az átalakulási szándék, mert nem látszik benne a régiók ereje, miközben az állam kiszáll a versenyképes ágazatokból is. Azt is látni, hogy nincs európai közös álláspont se az európai programokban, sem a szektor kihívásaira adott válaszokban.” A brüsszeli direktívák által megkövetelt folyamatos, az „egységes európai égboltot” illető dereguláció nagyon is negatív hatással lesz a klímára – érvel Marc Gillet, a kérdés szakértője.^[15]

A Garonne folyó partjának közvetlen közelében a Le Bijou nem tudott kinyitni, mint ahogy más koncertteremek sem, csak június 2-án. Június 26-án – tiszteletben tartva a távolságtartási szabályokat – megtelt (és volt még 1400 online résztvevő is) a szektor távlati kérdéseiről szervezett program alkalmával. A szektor stratégiaileg is létfontosságú a régióban. „A légi közlekedés leállítását alkalmas ad arra is, hogy feltegyük a kérdést az ágazat társadalmi hasznáról” – foglalja össze a „Detroit csoport” egyik tagja, Jean-Pierre Crémoux, aki egyik szervezője annak a programnak, amely összehozta a dolgozók, a diákok, a környékbeli lakosok, mérnökök és közgazdászok összefogását.^[16]

„A nagy közérdeklődés másik jele az a CGT szakszervezet által a szektor dolgozói körében indított felmérés, amelyre néhány nap alatt több mint ezer válasz érkezett – magyarázza a vasipari szakszervezethez delegált Maxime Léonard, az Airbus mérnöke. – Azt gondoltuk, hogy eszmét cserélünk a kockázatmegosztásról, hogy felhasználjuk a válságot arra, hogy létkérdéseket tegyünk fel magunknak, és bátrabb gondolatok irányába induljunk el az irányváltás, a kockázatmegosztás, a környezetvédelem iránti elkötelezettség és a vállalati demokrácia kérdéseiben. Érvényesíteni akarjuk súlyunkat a krízist követő vitában. A következő napokban a javaslatok nagy részét átvizsgáljuk, de már most is látszik, hogy a válaszadók háromnegyede úgy gondolja, hogy a szektor válság előtt tapasztalt fejlődése (a forgalom újabb megkettőződése) nem áll

összhangban a klimatikus és az ökológiai kihívásokkal.” A korábban termelékenységszervezetként tartott szakszervezeti központnak ez a kezdeményezése a munka világának a természetvédelmi szervezetekhez való közeledését jelzi, amit a 18 szakszervezet „Soha többé ilyet” felhívása fémjelez.[17] A munkaalkalmak és a klímakérdések között vergődő dolgozók körében megfigyelhető egyfajta felismerés – mondja Léonard. – Az átalakulás egyik motorja éppen a munkaalkalmak garantálása lesz.”

Az Airbusnak a világpiacon elfoglalt helye erőt adhat ahhoz, hogy a nemzetközi szervezetek szintjén más szabályozók kimunkálására kerüljön sor, miközben a légitársaságok valójában mindenfajta adózási kötelezettség alól kiesik. Az igazság feltárásának a költségeket illetően, különösen a környezetvédelem területén, szükségképpen a jegyek drágulásához kell vezetnie. Innen ered az az ötlet, hogy egyéni karbantartást vagy repülési kvótát állapítsanak meg, amely a legszerényebb jövedelmű embereknek is megadná a repülőutak élményét, és összhangban lenne a klíma védelmében hozott korlátozásokkal, amelyek viszont az árak visszatartó hatására épülnének. Ilyen módon hűek maradhatnánk a Chicagóban 1944. december 7-én aláírt polgári légitársaságok közötti egyezményhez (Convention relative à l'aviation civile): A polgári légitársaságok „fejlődése nagymértékben járulhat hozzá ahhoz, hogy segítse és fenntartsa a világ népeinek és nemzetjeinek barátságát és kölcsönös megértését, miközben minden visszaélés az általános biztonságot ássa alá és veszélyezteti.”

A szerző a *Le Monde diplomatique* Toulouse-ba kiküldött tudósítója.

Fordította: Völgyes Gyöngyvér

[1] Dél-nyugati régió, Toulouse központtal – a ford.

[2] *Air Passengers Market Analysis*, IATA, 2020. április.

[3] *Rapports annuels l'Organisation de l'aviation civile internationale* [A nemzetközi polgári légitársasági szervezet éves jelentése].

[4] *Enquête nationale auprès des passagers aériens* [Országos felmérés a légiutasok között], Direction générale de l'aviation civile, 2017. december.

[5] L. Christian Fletcher : *Ryanair, Low cost mais à quel prix ? [Ryanair, fapados, de milyen áron?]*, Altipresse, Levallois-Perret, 2013.

[6] *Crisis support to aviation and the right to retrain [A repülés válságtámogatása és az átképzés joga]*, New Economics Foundation, London, 2020. június.

[7] Philippe Sansonetti : Covid-19 ou la chronique d'une émergence annoncée [Covid-19, avagy egy bejelentett feltűnés krónikája], 2020. március 18., <https://www.college-de-france.fr>

[8] Vittoria Colizza, Alain Barrat, Marc Barthélemy és Alessandro Vespignani: Predictability and epidemic pathways in global outbreaks of infectious diseases: the SARS case study [Megjósolhatóság és járvány-nyomvonalak a fertőző betegségek globális kitérésében: a SARS esettanulmány], *BMC Medicine*, 5, Article number: 34 (2007), Megjelent: 2007. november 21.

[9] Vö. 56e rapport de la Commission des comptes des transports de la Nation (2018) [A költségvetési bizottság 56. jelentése az országos közlekedésről], Commissariat général au développement durable, 2019. augusztus.

[10] « Crise(s), climat : préparer l'avenir de l'aviation » : Les propositions du Shift [„Válság(ok), klíma : hogyan alakítsuk a repülés jövőjét”: A Shift javaslatai], The Shift Project, 2020. május 27.

[11] *Le Monde*, 2020. május 29.

[12] *La grande arnaque, analyse du plan de soutien gouvernemental à l'aéronautique présenté le 9 juin 2020 [A nagy átverés: a 2020. június 9-én benyújtott kormánytervezet a légi közlekedés támogatásáról]*, l'Université populaire de Toulouse, 2020. június 18., <http://universitepopulaireretoulouse.fr>

[13] L. Éric Holtz-Giménez : Les cinq mythes de la transition vers les agrocarburants [Az agroüzemanyag öt mítosza], *Le Monde diplomatique*, 2007. június.

[14] *France Inter*, 2020. május 4.

[15] Marc Gillet: Le programme « Ciel unique européen »... au détriment du climat [Egységes európai égbolt programja – a klíma kárára], *Nature Sciences Sociétés*, n°23, Nanterre, 2015.

[16] « *Des avions, des hommes et des femmes. Comment garder sa fin de mois sans provoquer la fin du monde !* », *Conference-debat retransmis par TVBruits 16 juin.* [„Repülők, férfiak és nők. *Hogyan lehet megtartani a hónap végét anélkül, hogy a világ végét okoznánk!*” – Konferenciavita a TVBruits közvetítésében, június 16.] <http://tvbruits.org>

[17] “*Plus jamais ça!*” : 18 responsables d’organisation syndicales, associatives et environnementales appellent à préparer “le jour d’après” [„Soha többé!” 18 szakszervezeti és egyesületi vezető az „azt követő napra” való felkészülést szorgalmazza], *Franceinfo Tribune*, 2020. március 27., www.francetvinfo.fr

Válasszunk más úticélt, vagy ne is utazzunk?

Philippe Bourdeau

Az egészségügyi válság új kérdéseket vet fel a kikapcsolódással kapcsolatos növekvő kereskedelmi tevékenységek fejlődési modelljeit illetően. Azzal, hogy a válság korlátozza a mobilitást, újra berajzolja a földrajzi és kulturális határokat. De vajon a piaci utaztatás visszatelepítése elég lesz-e, vagy ki kell találni a szabadidő-eltöltés más formáit is?

A koronavírus megfékezése keretében hozott intézkedések miatt „léket kapott” a könnyű helyváltoztatás is, ami a turizmus alapja, s ezzel a gazdasági és társadalmi válság jelentős mutatójává vált egy a „globalizációról szóló hivatalos beszámoló”^[1] szerint. Ok ez, vagy következmény? Az utazások nem kis mértékben járultak hozzá a koronavírus terjedéséhez, mint ahogy hozzájárulnak a planetáris felmelegedéshez, amely, más oldalról nézve veszélybe sodorja a fürdőhelyeket, és a téli sportok területeit is veszélyezteti.

Az általános mozdulatlanság keményen érintette a távolsági kapcsolatokat, és újraélesztette az emberek közötti kapcsolatok köbe vésett szabályát, emellett a térhez való viszonyunk újvizsgálatát hozta: végül inkább számít az, ami közel van, mint ami messze van.^[2] Amikor vége lesz a bezárkózásnak, tapasztalunk-e majd kompenzációs törekvéseket annak megfelelően, ahogy azt a ClubMed főnöke reméli: „maximálisan kihasználva azt, amit a jelen idő nyújt”? Vagy éppen ellenkezőleg, fokozatosan újra megtanuljuk a mindennapi élet közegeiben visszaépíteni a korábban átszervezett kapcsolatokat?

„Madagaszkárra megyünk? Dehogy, ide a Jura hegységbe”, „érezzük jól magunkat anélkül, hogy messzire mennénk”... Újra és önkéntelenül felbukkannak ezek a 2007-es válság után kialakult helyzet szülte szlogenek. Meghaladva az itt vagy máshol közötti választást, a közeli dolgok báját és erényeit mérlegeljük? Ezt a fajta önmegerősítést, amely a helyi dolgok felé fordít minket az egyre inkább nyugtalanítónak bizonyuló másmilyennel szemben, vajon tartósan vonzerőként fogjuk-e megélni, vagy pedig válságturizmusként, az egzotikus célok frusztráló és alacsonyabb rendű helyettesítőjeként? A kerékpározás tényleg annyira lelkesítő lesz, olyan közlekedési eszközként, amely nem termel kipufogógázt, és egyúttal szolgálja a személyek fizikai távolságtartását is, ugyanakkor üdülés idején a helyváltoztatás eszközét is jelenti, amely a célállomás elérésének rögeszmés hajszolása helyett visszaadja az úton levés örömeit? Vagy a gépkocsi, éppen ellenkezőleg, hosszasan fog még védőburokként funkcionálni a tömegekkel teli közösségi közlekedési eszközökkel szemben? Vagy a közlekedési eszköz és szállás szerepét egyszerre betöltő lakókocsi lép elő a maga biztonságot nyújtó terével a magukba zárkózó családok és a baráti csoportok köré?

Néhány helyszíntől eltekintve, az agyonreklámozott és ezért túlzottan igénybe vett célpontokra irányuló tömegturizmust, eddig úgy tűnt, nem lehet szabályozni, és ezzel mérsékelni az okozott károkat. A látogatói létszám kontrollja (időlegesen?) arra szolgál, hogy szabályozószerepet vegyen fel a közlekedésben, a turisztikai célpontok elérésében, a rendezvények és az események terhelhetőségének csökkentésében. Megfigyelhető lesz-e majd, hogy az időbeli és térbeli szétszóródás erősödésével megnő a kis turisztikai célpontok, a kis csoportok, a kisméretű szálláshelyek, a kislétszámú rendezvények vonzereje? Ebben a tekintetben a „nagy térségek” (nyílt tenger, magas hegyek, erdő) menekülő célként léphetnek elő, távol a turisztikailag kiemelt szokásos célpontoktól. Amennyiben az egészségügyi megfontolásokból csökkentett szálláskapacitások hozzáférhetősége még tovább romlik, és ez felértékeli a magányaralókat.

Önkorlátozás és lemondás

Természetesen elképzelhető egy olyan forgatókönyv is, amelyben megerősödik egyfajta aktivista gyökerű önkorlátozás és lemondás: ritkábban szállunk repülőre, kevesebbet és kisebb távolságra utazunk, kevésbé gyorsan, hosszabb időre, és nem kelünk kényszeresen útra a földgolyó által kínált álomcélpontokhoz... Ellentétben a turisztikai szektor által gerjesztett ígérettel, amely mindig rálicít az élményre, az ilyen viselkedés mottója, Hartmut Rosa német filozófus szavaival élve, „tedd a földet elérhetetlenné”,^[3] s ezzel megismétlődne a rácsodálkozás lehetősége. Ezzel szemben a többé-kevésbé autoriter jellegű társadalmi ellenőrzés kiválthatja „az utolsó esély-turizmus” reakciót is. Hogy igyekezzünk kihasználni az utolsó esélyt arra, hogy megtekinthessük az eltűnőben lévő szépségeket: a gleccsereket, a jéghegyeket, a nagy korallzátonyokat...

Lehet-e ennek az a hatása, hogy elpártolunk a szokványos szabadidő-eltöltéseinktől, olyan tevékenységek irányába fordulunk, amelyek kiesnek a programfejlesztők és -működtetők által elképzelt keretek közül, a leginkább triviálistól a szokásokat leginkább meghaladóig: járt utakon kívüli útvonalak, éjszakai programok, városfelfedező utak felé? Beleértve azt, hogy ezzel megtörjük, illetve megfordítjuk a turizmus szabályait, felfedezőutakat szervezve, amelyek az utópiát visszahozzák a közelségbe, a mindennapiba, a mértékletességbe, a mozdulatlanságba, a lassúságba?

A Covid-19 kitörése előtt a turizmus növekedését nem érintette a gazdasági és a klímaválság sem, annak ellenére, hogy a turizmus rendszerszerűen szembement a fosszilis energiahordozók csökkentésének kifejezett szándékával. Az előfeltételezés fogalmazódott meg, hogy a turizmus nélkülözhetetlen szektora a gazdaságnak, és nem lehet a helyhez kötöttségét megszüntetni. Az egészségügyi válság tette nyilvánvalóvá, hogy ez a konszenzusos vélemény figyelmen kívül hagy egy triviális feltételt, nevezetesen, a tömeges helyváltoztatás lehetőségét. A sérülékenység felismerése után a turisztikai politikák két kényes ponton változtak meg: egyfelől, helyi vagy regionális ügyfélkör kerül szem elé – az utazási irodák pozitívként jelenítik meg érvrendszerükben azt, amit azelőtt inkább archaizmusnak, vagyis gyenge pontnak tekintettek. Másrészt, több területen, ahol a turizmus monotevékenységeként épült ki, e politikák ráébredtek sebezhetőségükre.

A válságnak ez a kettős tanulsága gátat vet-e a nagy újrakezdési lendületnek? A szocialista ellenzék „gyorsan és messzire” ígérete[4] ismételten felteszi az állami támogatások elosztásának kérdését. Minthogy végeredményben az államot és a helyi közösségeket szólítják fel, hogy mentsek meg a szektor hagyományos szereplőit. Egy stratégiai vízió viszont arra sarkallna, hogy az ágazat átalakulását karolják fel. Pillanatnyilag egyetlen olyan szándék mutatkozik a szektor támogatására szolgáló programok között, amely válogatás nélkül mindenütt megjelenik, ez pedig az informatikához kötődik. Így a Turisztikai Világszövetség[5] törekvésében is: a szolgáltatók és az ügyfelek közvetlen összekapcsolására szolgáló applikációk segítségével – könnyebb hozzáférés a szolgáltatásokhoz, a formások egyszerűsítése...

A hosszú idő óta érvényesülő „kiépítési programok” után a turizmusban is az új technológiai megoldásokba vetett vakhit vezet a fejlesztéseket: „csak klikkeljen ide, ha menteni akarja” típusú applikációkat fejlesztenek most ki mindenütt.[6] Ez a „felgyorsított mozdulatlanság”[7] mindazonáltal nem válaszol a feltett alapkérdésekre. Ráadásul új társadalmi-technikai és sérülékenységi függőségek kialakulását vetíti előre: és mi van akkor, ha a következő vírus informatikai lesz? Természetesen el lehet képzelni az informatika jelenvalóságát mindenhol, amely megerősíti az emberi kapcsolatokon és a vendégszereteten alapuló turisztika megerősödését. De valószínűleg inkább a turisztikai szervezetek koncentrációjához és integrálódásához vezet majd – ahogy azt már régen megértette az Airbnb vagy a Booking. Így viszont nő majd a kis független vállalkozások kiszolgáltatottsága, és még nagyobb létbizonytalanság uralja majd az ott dolgozók munkafeltételeit.

Barátságos vendégszeretet vagy a tömegorgia? Digitális környezet nélkül, vagy mindenütt wifivel?

A turizmus hosszú évtizedek során helyi megoldásokból globalizált ágazattá, ügyes helyi leleményből mérnöki igényű munkává nőtte ki magát, közben azonban sokat veszített alkalmazkodási és fejlődési képességéből. Minthogy a szünidő eltöltésének lehetőségei között is megerősödtek az egyenlőtlenségek, valóságos szentélyévé vált a mindennapi frusztrációért kárpótló fogyasztásnak és vigasztalásnak. Ilyenformán a boldogságipar[8] mintájára valóságos politikamentesítő és individualizáló gépezetté nőtte ki magát. Szemben a kulturális, környezeti és gazdasági ellentmondások kiéléződéssel, más szektorokhoz hasonlóan szembenéz azzal a dilemmával, hogy „környezetbarát” vagy fogyasztásközpontú normát kövessen-e: szemlélődő vagy hiperaktív legyen? Természetvédelmi terület vagy vidámpark? Bizalmas légkörű vagy nagy presztízsű létesítmények? Nemzeti örökségvédő ünnepekre vagy elszabadult klubéletre vágyunk? Barátságos vendégszeretet vagy tömegorgia? Digitális környezet nélkül, vagy mindenütt wifivel? Turizmus mindenkinek vagy magasabb minőség? Ezek az ellentpontok nem kizárólagosak, de kulturális világok mentén alakulnak ki, mélyükön a jelenkori társadalom sokféle és ellentmondásos szabályrendszere húzódik: Gyorsítsunk, vagy lassítsunk? High-tech vagy low-tech? Előre gyártott vagy méretre szabott? Növekedés vagy csökkenés? Hiperinternet vagy lekapcsolódás?

Helyi értelemben a turizmus szívesen alakít ki jóarcú konzervatívizmust, amely megbízható tőkejövedelmekre támaszkodik, leginkább (lakás, ingatlan)-bérleti díjak formájában, amelyek nem kedveznek a változásnak és az átalakulásnak. Ezzel a mozdulatlansággal éppen a turisták és az utazásszervezők szállnak szembe, amikor keresik a változatosságot, és új igényekkel alakítják a piaci ajánlatokat. A válságok okozta életmódváltozások – bár csendesen – gyakorlatok sokaságát hozták létre, amelyek azzal járnak, hogy „felmondanak” a turizmusnak: helyette kétkezi vagy kulturális tevékenységeket, kertészkedést, közösségi tevékenységet, helyi társadalmi életet, meditációt, „egzisztenciális kibontakozási” gyakorlatokat stb. folytatnak. Azok a több évtizede kifejtett erőfeszítések, amelyek a turizmust fenntarthatóbbá, felelősségteljesebbé, etikusabbá és szoldárisabbá igyekeztek tenni, meghaladottá válnak. Nem is annyira a turizmust átalakító alternatívákról van szó, mint inkább a turizmust helyettesítő megoldásokról. És történik ez a turizmusszektor minden arra irányuló erőfeszítése ellenére, amellyel megpróbálja visszatartani és visszahozni a már kialakított rendszerbe mindezeket az új tevékenységeket, amelyek pedig épp arról is szólnak, hogy a turizmus helyébe lépjenek.

A tovább fejlődő gazdasági válság ki fogja-e végezni a turizmust a távolságtartás kötelezettségével? Nem fogja-e újraértékelni a privilegizált társadalmi osztályok tapasztalatait azzal, hogy számukra tartják fenn a tömegturizmus által többé már nem elérhető célpontokat? Hacsak a válság nem fog kialakítani a polgárosodott gazdagok számára fenntartott „menedék”-helyeket, ahol azután az ingatlanszektornak nem lesz szüksége turizmusra, hogy egy bizonytalan világban biztos befektetést javasoljon. Helyi viszonylatban úgy tekinthetjük, hogy kedvezőbb egész évben ott lakókat, de legalábbis ingatlantulajdonosokat fogadni, mint egyre távolabbi pontokról turistákat szervezni – ami mind gazdasági, mind környezeti szempontból fenntarthatatlan. A turisztikai értékű helyek átalakítása immár nyitott kérdés. Elengedhetetlennek látszik helyi szinten is megvitatni[9] azt az ellentmondást, amely a „turizmus” átalakulásának szükségessége és a zsúfolt helyektől való eltávolodásra törekvés között feszül.

A szerző, Philippe Bourdeau az Université Grenoble-Alpes Urbanisztikai és Alpesi Földrajzi Intézetének professzora

Fordította: Völgyes Gyöngyvér

- [1] Michel Lussault : *Le Monde du virus, une performance géographique [A vírus világa, gazdasági képessége]*, AOC, Párizs, 2020. április 14., www.aoc.media
- [2] L. Abraham Moles és Elisabeth Rhomer : *Psychosociologie de l'espace [A tér pszichológiája]*, L'Harmattan, Párizs, 1998.
- [3] Hartmut Rosa : *Rendre le monde indisponible [Tedd a világot elérhetlenné]*, La Découverte, Párizs, 2020.
- [4] *[Socialistes & apparentés] Nos 34 propositions pour que vive le tourisme français. Tourisme : rebondir vite et loin [(Szocialisták és társultak) 34 javaslatunk arra, hogyan lehet életre kelteni a turizmust. A turizmus visszaugrása, gyorsan és messzire]*, Tendence hotellerie, <https://www.tendancehotellerie.fr/articles-breves/communiquede-presse/13416-article/socialistes-apparentes-nos-34-propositions-pour-que-vive-le-tourisme-francais>.
- [5] L. például *Des solutions pour guérir le tourisme [Megoldások a turizmus gyógyítására]*, l'Organisation mondiale du tourisme, www.unwto.org
- [6] Evgeny Morozov: *To Save Everything, Click Here: The Folly of Technological Solutionism [Mindent megmenteni, kattints ide: a technológiai megoldások bolondja]*, Amazon, New York, 2014.
- [7] Hartmut Rosa : *Aliénation et accélération [Elidegenedés és gyorsítás]*, La Découverte, Párizs, 2012.
- [8] Vö. Eva Illouz és Edgar Cabanas : *Happycratie. Comment l'industrie du bonheur a pris le contrôle de nos vies [Boldogságuralom. Hogyan veszi át az irányítást napjainkban a boldogságipar]*, Premier Parallèle, Párizs, 2018.
- [9] Vö. Les États Généraux de la transition du tourisme en montagne. Lieu de rencontre des acteurs des territoires de montagne [Konferencia a magashegységi turizmus átalakulásának általános helyzetéről. A hegyvidéki lakosok találkozási helye], 2020. november 18–19., www.eg-transitionmontagne.org
-

Élelmiszer és világjárvány

Manfred Kriener

A koronavírus eléri az összes földrészt. Ötmilliárd ember maradt otthon, lezárt határok, lezárt kikötők, piacok és éttermek, megszakadt szállítási útvonalak, karanténba zárt dolgozók.

Amikor a hétköznapi élet leáll, társadalmi kapcsolataink mellett elsősorban a gazdaság szenved. Az élelmiszeripar, a mezőgazdaság és a halászat voltak azok a területek, amelyek a legnagyobb veszteségeket könyvelték el.

Németországnak a spárgaszüret ideje jelentette az első sokkot. Durcás arccal álltak a spárgatermelők fóliával burkolt földkupacaik mellett, és százezer idénymunkásról beszéltek, akik normális esetben a nemes zöldséget szüretelik. De már semmi nem volt normális. Horst Seehofer belügyminiszter lezárta a határokat, a kelet-európai idénymunkások nem tudtak belépni az országba. Nagyszabású kampányt indítottak: a *Bauer sucht Helfer* (Gazda Kisegítő Keres – a *Bauer sucht Frau*, magyar megfelelője: a *Házasodna a Gazda* című reality-műsor címét nem túl kecsesen felhasználva). Különböző internetes portálokon keresztül munkások tömegeit keresték. Öt nap elteltével harmincezer idénymunkás jelentkezett a munkaügyi központoknál. „Hobbikertész 61 Észak-Hessen környékéről, szívesen segítene ki barátságos gazdát, kétszer két órában hetente.”

A megható vagy inkább mulatságos ajánlatok persze, sajnos, nem tudták megállítani a válságot. Pláne mivel három-négy önkéntes segítőt van szükség ahhoz, hogy egyetlen román idénymunkás – aki munkáltatói nyomás alatt magas termelékenységgel tizenkét, de nem ritkán tizennégy órát dolgozik – munkateljesítményét kiváltsa. Ráadásul a német spárgaszedők és kisegítők gyakran megfutamodtak deréktáji ortopédiai problémák miatt.

Mikor a nyomás csak növekedett, Horst Seehofer beadta a derekát, és engedélyezte negyvenezer munkavállaló beutaztatását, később követte őket további negyvenezer. Itt már teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a német élelmiszer-ellátó rendszer összeomlana az olcsó kelet-európai munkavállalók árnyékhaderege nélkül. „Ellátórendszerünk nem válságálló, ez most legkeményebb valójában mutatkozik meg” – jelentette ki Katrin Wenz, a BUND (Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland [Németországi Környezetért és Természetvédelemért Egyesület]) agrárszakértője.

Néhány héttel ezután ismét kelet-európai munkavállalók kerültek a reflektorfénybe. A német vágóhidak koronagócponthoz váltak, újabb és újabb üzemekről szóltak az esti hírekben. Coesfeldben, Birkenfeldben, Dissenben, Bad Bramstedtben, Oer-Erkenschwickben, Traubing-Bogenben és legutóbb Rheda-Wiedenbrückben több ezer munkás fertőződött meg.

A vírus miatt napfényre kerültek a borzalmas munkakörülmények és az egész húsipari rendszer. Az olcsó húsért nemcsak az állatoknak, de az embereknek is meg kell szenvedniük: a kemény munka ellenére alacsony bérek, méltatlan szálláshelyek konténerszerű bódékban, mindehhez jönnek a rossz higiéniai körülmények, a szellőzés és az orvosi ellátás hiánya. Így a munkások ki voltak szolgáltatva a vírusnak. Sokan még lázasan, köhögve is beszálltak a kisbuszba, amely hajnali háromkor munkába vitte őket, mert minden euróra szükségük volt. A vágóhidak más országokban is a járvány melegágyává váltak.

A járvány, illetve a bezártság hatásai sokrétűen mutatkoznak meg társadalmi életünkben és az élelmiszerellátásban. Európán kívül a következmények még sokkal súlyosabbak. Az Élelmiszerügyi és Mezőgazdasági Világszervezet (FAO) már májusban kimutatta, hogy a vírus miatt negyvenötmillióval több ember szenved élelmiszerhiánytól. Kezdvé a milliónyi gyermekkel, aki kiesett az iskolai étkeztetési rendszerből, a család által betáblázott, leggyakrabban ingyenesen elérhető étkezés lehetőségéből. A FIAN International emberi jogi szervezet számítása szerint az iskolák bezárásával világszerte 320 millió gyermek veszítette el a hozzáférést az iskolai étkezéshez és ezáltal a legfontosabb táplálékforráshoz.

A felfüggesztett és elhalasztott betakarítás következményeként milliónyi idénymunkás veszítette el a megélhetését. A másik oldalon pedig a korlátozott mobilitás következtében hiányoztak a munkások a betakarításhoz. A FAO szerint a gazdák számos országban kényszerültek a tej kiöntésére és a romlandó termékek beszántására vagy kidobására. Hiányoztak a szüreti munkások, az átvevők, a szállítóeszközök. Indiában milliószám vándoroltak az utakon szülőfalvaik felé a munka nélkül maradt napszámosok és mezőgazdasági munkások, gyakran ötszáz kilométeres távolságba. Étél nélkül, védelem nélkül, általában 40 fok körüli hőségben.

A koronavírusnak a halászatban is pusztító hatása volt. Az éttermek és szállodák bezárásának hatására pillanatok alatt zuhant a friss hal iránti kereslet és persze az árak is. Ezzel egy időben sok-sok halásznak kellett otthon maradnia. Számos kikötőt lezártak a külföldi hajók előtt, és a halpiacok sem nyithattak ki. Személyzet hiányában a nagy halászhajók sem tudtak útnak indulni. A gyárhajók személyzetét a világ minden szegletéből verbuvált olcsó munkaerő jelenti, amely a több hónapos hajóút után teljesen kicserélődik. A munkaerőcsere most nem tudott megtörténni, hiszen a munkások nem utazhattak se ki, se be. A kikötővárosokba repülővel sem volt lehetséges eljutni.

Viszont a természetvédők találtak pozitívumot is a halászat nyomorában. A túlhalászott világtengerek a vírustól lehetőséget kaptak a regenerálódásra. A Global Fishing Watch [Globális Halászat-megfigyelés] (GFW) nevű szervezet olyan műholdas adatokat értékel ki, amelyeken nyomon követhetőek a nagy halászhajók. A halászati elemzők dokumentálták, hogyan esett vissza a halászat a vírus hatására. Március 11-től, amikor a WHO a koronajárványt hivatalosan pandémiává nyilvánította, május közepéig tíz százalékkal kevesebb ipari halászhajó futott ki a világtengerekre. Az európai vizeken ennél jelentősebb volt a visszaesés. Több héten keresztül, „ötven vagy több százalékkal” esett vissza az európai halászsországok aktivitása, írja a GFW. Az Európai Bizottság harminc százalékra teszi a halászok és a vízműveléssel foglalkozók bevételkiesését.

Az afrikai kontinensről nincsenek hasonló adataink. Francisco Marinak, a Brot für die Welt [Kenyeret a Világnak] nevű segélyszervezet halászati szakértőjének a beszámolója szerint, Elefántcsontparton a járványnak borzasztó hatásai vannak a halkereskedelemre. Asszonyok ezrei élnek ugyanis az ipari halászhajók által melléktermékként kifogott halakból, amelyeket olcsón megvesznek, majd a piacokon árulják, vagy különböző módon az ország belsejébe juttatják. Ez egy kifinomult ellátási lánc. De a halpiacok zárva maradtak, és az asszonyok nem tudtak halat venni a halászhajókról, mert tilos volt megközelíteniük a dokkokat. De ha nem keresnek semmit, mondja Francisco Mari, akkor nem tudják megvenni a benzint a kisebb, hazai halászhajóknak, amelyeknek fogásából így részesülhetnének. A kis halászoknak júliusban kezdődik meg a főidény, és ők rá vannak utalva erre a fajta közös befektetésre.

Immár az abidjani piacok is megnyitottak, de csakis maszkban lehet látogatni azokat, és csak bizonyos számú embert engednek be. Ráadásul, számol be Francisco Mari, egyes közvetítők, kihasználva az asszonyok anyagi hátrányát, befurakodtak a piacra. A közvetítők, akik eddig az asszonyoktól vették a halat, most maguk akarják a halászhajók melléktermékeit felvásárolni és továbbadni. Ezzel drámaian kiéleződött az asszonyok túlélési harca.

Mindennek tükrében jóval kisebbnek tűnnek az európai ellátási problémák. Franciaországban pont a sajtnak, a nemzet büszkeségének eladása zuhant válságba. Mivel az éttermek bezártak, a sajtkészítők és sajt mesterek (affineurök) átvevő nélkül maradtak. A tehének, kecskék és birkák azonban nem tartottak koronaszünetet, így hát muszáj volt továbbra is fejni és sajtot készíteni. A sajt így egyre tovább érlelődött. A francia kormány hirtelen meg is változtatta a sajt készítési előírásokat, többek közt a Bleu d’Auvergne-re, a Comté-ra, a Saint-Nectaire-re és a Fourme d’Ambert-re vonatkozóan. Bizonyos sajt félék immár tovább érlelődhetnek, alacsonyabb hőmérsékleten.

Laura és Lionel Vaxelaire egy kis gazdaságot és egy éttermet üzemeltet a Vogézekben. Különböző, a környékbeli falvakban is árult sajtaik elkészítéséhez huszonöt tehén szolgáltatja a tejet. A kijárási korlátozások (confinement) alatt nyolcvan százalékot esett az eladás.

Mit lehetett tenni? Hogy a Munster-fajtát ne kelljen a szemébe dobniuk, egyszerűen hagyták tovább érni a pincében. Több hét után még mindig élvezhető az eredmény, egy karakteres, nemes penésszel bevont Munster, amelyet *Le Confiné* (elzárt) névre kereszteltek. Meglehet, hogy mostantól folyamatosan készítik majd. Franciaország gazdagabb lett egy sajt fajtával.

Manfred Kriener természeti újságíró és szerző. Legutóbb megjelent tőle: *Lecker-Land ist abgebrannt. Ernährungslügen und der rasante Wandel der Esskultur [A Finom Föld leégett. Táplálkozási hazugságok és az étkezési kultúra gyors változása]*, Stuttgart (S. Hirzel), 2020. 08. 05.

Németből fordította: Hujber András

Impresszum

Szerkesztőbizottság

Ádám Péter
Czöndör Gyula
Ferwagner Ákos
Hajdú János
Hegyi Gyula
Hrabák András
Lugosi Győző
Morva Judit
Simon Gergely
Sipos János
Tamás Gáspár Miklós
Drechsler Ágnes

Olvasószerkesztőink:
Balla Zoltán - Gyarmati-Szabó Éva - Posváncz Etelka

e-mail: info@magyardiplo.hu

Kiadó: **Közép-Európai Fejlesztési Egyesület**
ISSN 2061-3083

Magnet Bank

IBAN: HU03 1620 0106 1160 5434 0000 0000

Magyar bankszámlaszám: 16200106-11605434

SWIFT: HBWEHUHB

az egyesület bejegyzett címe: 1088 Budapest, Múzeum u. 7. Kossuth Klub

adószáma: 18270916-1-42

Lapunkat rendszeresen
szemlézi a megújult

www.observer.hu